

Andreas Palmchrons psaltarparafraaser från mitten av 1600-talet*

1. Bakgrund

När *Ewert Wrangel* i slutet av 1800-talet uttalade misstanken, att "måhända ett visst samband" skulle finnas kunna finnas mellan *Andreas Palmchrons* och *Gabriel Klinghs* psaltarparafraaser¹, var detta en förmodan, som genom ett fördjupat studium kunde ha föranlett en viss omvärdering i synen på 1600-talets försök att överföra Psaltaren till sångbar vers.

Trots att Palmchrons och Klinghs psaltarsamlingar måste anses utgöra en betydelsefull del av 1600-talets svenska psaltarparafrastradition, in-tar de en blygsam plats i den hymnologiska litte-raturen. Handskrifterna har berörts av forskare i olika sammanhang², men de har hittills inte varit föremål för en mera ingående undersökning. De uppgifter, som förekommer om psaltarsamlingarna i litteraturen, är därtill inte bara knapphän-diga utan i flera fall även direkt felaktiga.

Svenska psaltarparafraassamlingar på 1600-talet är i många fall översättningar eller bearbet-ningar av den fransk-reformerta traditionens standardverk "*Les Pseaumes mis en rime franço-*

ise" från år 1562. Också Palmchrons och Klinghs psaltare har ansetts vara ett uttryck för detta inflytande, trots att de både litterärt och musika-liskt i hög grad skiljer sig från den franska psalta-ren. Det måste därför utredas om de båda psal-tarhandskrifterna, trots många avvikelser, är att betrakta som led i den reformerta traditionen i Sverige, eller om de möjligen kunde anses re-presentera en från denna avvikande riktning.

När "*Les Pseaumes mis en rime françoise*", senare allmänt kallad hugenottpsaltaren, år 1562 förelåg färdig, hade den förberetts under närma-re 30 år. Den strofiska bearbetningen av Psalta-rens 150 psalmer till franska hade gjorts av *Clément Marot* (c. 1497–1544) och *Théodore de Beza* (1519–1605). För en betydande del av de 125 melodierna svarade *Loys Bourgeois* (c. 1510–c. 1560). Också flerstämmiga sättningar av hugenottpsaltaren utgavs, den mest uppskat-tade för fyrstämmig kör i enkel ackordisk sats av *Claude Goudimel* år 1565.¹

Hugenottpsaltaren åtnjöt såsom kyrklig sång-

¹ Wrangel, E i not 2 a. a. 3, 1893, s. 82.

² Främst av H. Wieselgren i *Reconditi Labores. Ötryckta böcker af svenska författare från 1500- och 1600-talen* (Samlaren, 9, 1888, s 99–114); E. Wrangel i *Davids Psaltare i Svensk Kyrkosång 1–3* (Tidskrift för teologi, 2, 1892, s. 180–202, 423–444 och 3, 1893, s. 82–101); J. Helander i *Haquin Spegel, hans lif och gärning intill år 1693* (Uppsala Universitets årsskrift 1900, 1899), s. 241 och 250; O. Sylwan i *Den svenska versen från 1600-talets början 1–3* (Göteborgs högskolas årsskrift. Extraband 1–3, 1925–1934), s. 420f; C.-A. Moberg i *Kyrkomusikens historia* (1932), s. 427; T. Norlind i *Från Tyska kyrkans glansdagar 2* (1944), s. 27 och 3 (1945), s. 227f.

¹ För närmare uppgifter om hugenottpsaltaren hänvisas till Douen, O., *Clément Marot et le psautier huguenot* (1878., nytryck 1967); Pratt, W.S., *The Music of the French Psalter of 1562* (1939); Pidoux, P., *Le psautier huguenot du XVIe siècle* (1962); dens., *Loys Bourgeois' Anteil am Hugenotten-Psalter* (Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie 1970, s. 123–132).

* Detta är en av redaktören utarbetad, förkortad version av författarens otryckta licentiatavhandling i praktisk teologi vid Åbo Akademi 1972: "Psaltarhandskrifterna av Andreas Palmchron och Gabriel Klingh. En hymnologisk undersökning av två 1600-talsdokument." (124 sidor)

bok stor popularitet. Den utkom i många upplagor², och översättningar till andra språk följde de franska utgåvorna tätt i spåren.³ Av största betydelse blev *Ambrosius Lobwassers* (1515-1585) tyska översättning, "*Der Psalter des Königlichen Propheten Davids, In deutsche reymen verständlich und deutlich gebracht . . .*" (första gången tryckt i Leipzig 1573), eftersom denna inte enbart brukades i den tyskspråkiga världen utan också i sin tur översattes till flera andra språk.⁴ Till de nordiska länderna förmedlades hugenottpsaltaren huvudsakligen med Lobwassers tyska version som mellanled, med början från den lundsensiske rektorn och kaniken *Thomas Willumsens* danska översättning, "*Paraphrasis Danica Psalmorum Davidis*" år 1600 (tryckt 1641).⁵

Också på svenska finns såväl i tryck som manuskript flera bevarade försök att skapa en svensk version av den populära franska sångsamlingen. Enligt vissa forskare skall hugenottpsalmer ha förekommit i Sverige redan under Gustav Vasas senare regeringstid,⁶ dvs. redan innan Marot-Bezass verk hade fullbordats. Förmedlare

anses ha varit "några calwinister iblandt konungens spillemän".⁷ Det förekommer uppgifter som tyder på att hugenottpsaltaren skulle ha varit känd i Sverige under senare hälften av 1500-talet. Till dessa hör det faktum att Erik XIV:s förtecknade boksamling (1568) upptar "*En fransösk psalter*".⁸ Den svenska psalmboken av år 1567 innehåller inte mindre än 27 psaltarparafrafer, av vilka flera har antagits gå tillbaka på det franska originalet.⁹

Sixten Belfrage har likväl visat det ohållbara i antagandet att psalmer ur hugenottpsaltaren redan under 1500-talet skulle ha förekommit i svensk språkdräkt.¹⁰ Inga övertygande likheter mellan de svenska psaltarparafraferna och de franska hugenottpsalmerna kan enligt Belfrage spåras. Dessutom måste det anses som högst osannolikt att Sverige skulle ha övertagit och översatt de franska psalmerna tidigare än t.ex. Danmark och Tyskland.

Först från år 1602 kan man finna mera hållbara bevis för att några hugenottpsalmer förekommit i svensk version. Då utkom i tryck "*Någre K. Davids Psalmer i sångewijs stälte uthi thenna orolige och bullersamme werldenes senaste tijd tienlige och nyttige at ofta öffua och bruka . . . med en tillhängd melodia afsatte af Thorstenio Johannis R. Smalandio philomuso*".¹¹ Thorstenius, som bar tillnamnet Rhyacander, var en teologiskt utbildad musiker, vilken en tid torde ha

² Douens bibliografi upptar över 700 upplagor. Douen, a.a. II, s. 503ff. Pratt nämner "at least 25 editions" år 1562 och c. 225 utgåvor fram till 1685. Pratt, a.a., s. 20.

³ Pratt nämner översättningar till holländska, flamländska, tyska, engelska, danska, italienska, spanska, portugisiska, schweiziska, gascogniska, två gammalfranska dialekter, polska, böhmiska, ungerska, slaviska, bantu, malajiska, tamuliska, persiska, latin och hebreiska, men däremot inte till svenska. Pratt, a.a., s. 20f.

⁴ För en närmare utredning om förhållandet mellan Lobwassers psaltare och dess franska förlaga se Gutknecht, D., *Vergleichende Betrachtung des Goudimel-Psalters mit dem Lobwasser-Psalter* (JbLH 1970, s. 132–139) och där anförd litteratur.

⁵ Se bl.a. Schjørring, N., *Ambrosius Lobwasser i Danmark* (Fund og Forskning 1963, s. 53–59); Rördam, F., *Danske Bearbejdelser af Davids Psalmer i 17de Aarhundrede* (Kirkehistoriske Samlinger 1857–59), s. 540ff.

⁶ Liedgren, E., *Svensk psalm och andlig visa* (1926), s. 128ff. Holmquist, Hj., *Svenska kyrkans historia III:1* (1933) s. 360.

⁷ *Per Brahe den äldres fortsättning av Peder Svarts krönika II* (utg. O. Ahnfelt, 1897), s. 59. Jfr Schück, H., *Svensk litteraturhistoria* (1885–90), s. 366.

⁸ *Handlingar rörande Skandinaviens historia 27*, s. 382.

⁹ Wrangel, a.a. 1892, s. 191. Wrangel tillrättalägger en uppgift av J.W. Beckman som menar att Lobwassers psaltare utgjorde grund för översättningarna. Lobwassers psaltare utkom likväl i tryck först sex år efter 1567 års psalmbok.

¹⁰ *Carl Carlsson Gyllenhielms litterära verksamhet* (1955), s. 39ff.

¹¹ Titeln efter Stierman. A.A., *Bibliotheca suigothica II* (1731), s. 69. Jfr Norlind, a.a., 2, s. 23f. Belfrage, a.a., s. 47f.

tjänstgjort som hovkapellmästare hos Karl IX.¹²

Inget exemplar av Thorstenius' tryckta psalmer har påträffats. Bokens existens är likväl betygd av flera gamla källor, och det finns inte några skäl att misstro uppgifterna om Thorstenius' psaltarbearbetning.¹³ Vilken psaltarsamling som har legat till grund för hans arbete har inte med säkerhet kunnat fastställas. Allmänt anses dock Lobwassers tyska översättning av hugenottpsaltaren ha tjänat som förlaga.¹⁴

De tidigaste bevarade samlingarna av hugenottpsaltaren i svensk språkdräkt är av *Carl Carlsson Gyllenhielm* (1574–1650), friherre, riksamiral och "frilöson" till hertig Karl. Gyllenhielm hamnade under Karl IX:s krig mot Sigismund i polsk fångenskap, vilken varade i tolv år (1601–13). Under fysiska och psykiska vedermödor sökte han tröst i Psaltaren. I Gyllenhielms händer kom också ett exemplar av Lobwassers psaltare som han började översätta till svenska. Efter att ha frigetts ur fångenskapen beslöt Gyllenhielm att låta trycka sina psaltarparafrafer. Tre upplagor av Gyllenhielms psaltare kom ut i tryck.¹⁵

Den första utgåvan, "*Psalmorum aliquot tum Davidicorum, ex Ambrosio Lobwasser e Germanico in Svecicum Idioma translatorum . . .*" trycktes 1632.¹⁶ Sångsamlingen, som är sammanbunden med en annan skrift av Gyllenhielm, "*Schola Captivitatis*", också skriven i fångenskapen, omfattar tolv från Lobwasser översatta Davidspsalmer med melodistämman.¹⁷ På ett undantag när har varje psaltarparafrafer sin melodi från mot-

svarande nummer i den tyska versionen.¹⁸

På allmän begäran utkom en ny upplaga av Gyllenhielms psaltare (i fortsättningen förkortad *GP*) år 1644 under titeln "*Någre Konung Davidz aff Ambrosio Lobwasser verterade, samt andre vthaff then H. Skrifftz åtskillige Sententier sammansatte Psalmers Vtolckning*", också denna gång som en andra del till "*Schola Captivitatis*" eller "*Fängelse-Schola*". Den första upplagan var omöjlig att uppbringa och därför trycktes en ny.¹⁹ Fyra nya psalmer har införts.²⁰

Såsom titeln antyder innehåller *GP*s 1644 också (sex) andra dikter till olika bibeltexter. Också för dessa hänvisas i fråga om melodierna till Lobwassers psaltare (i fortsättningen förkortad *LP*s). Sättningen i *GP*s 1644 är liksom i den första upplagan enstämmig. Även om *GP*s 1644 avser att följa *LP*s, förekommer flera smärre avvikelser från den tyska förlagan i musikaliskt hänseende.²¹ Vissa noters läge och tidsvärde avviker från *LP*s, notklaven är i flera fall en annan. Dessutom har *GP*s 1644 utsatt tillfälliga förtecken som saknas i förlagan. Många av olikheterna är att betrakta som tryckfel. Också medvetna förändringar kan vara orsak till skilligheterna.

Den tredje upplagan av *GP*s, "*Några Konung Davidz Psalmer/ samt flere andre åtskillige sammansatte Sententier vthaff then H. Skrifft. I Sångewijs stälte på Ambrosij Lobwassers Melodier*", trycktes 1649. Den saknar notskrift.²² Varje psalm hänvisar därför till motsvarande melodi "effter Lobwasser". Den tredje upplagan har

¹² Norlind, *ibid.*

¹³ Jfr Norlind, *ibid.*; Belfrage, a.a., s. 47.

¹⁴ Liedgren, a.a., s. 139; Belfrage, a.a., s. 50; Norlind, a.a., s. 24; Schalin, O., *Kulthistoriska studier* 2 (1947), s. 131.

¹⁵ Belfrage, a.a., *passim*.

¹⁶ Belfrage, a.a., s. 70. Jfr Davidsson, Å., *Studier rörande svenskt musiktryck före år 1750* (1957), s. 106f; Lundström, H., *Carl Carlsson Gyllenhielm och "Schola captivitatis"* (Samlaren 1894), s. 151ff.

¹⁷ Nr 27, 30, 42, 50, 62, 68, 70, 73, 88, 94, 107 och 116.

¹⁸ Den 94. psalmen följer melodin till psalm 84 hos Lobwasser. Belfrage, a.a., 76ff.

¹⁹ Belfrage, a.a., s. 156ff.

²⁰ Nr 3, 6, 8 och 139. De tre förnämnda har egna tryckta melodier efter motsvarande nr i *LP*s. Nr 139 hänvisar till nr 30 som i *LP*s har samma melodi som nr 139.

²¹ Jämförelser har gjorts med upplagan 1605 (Herborn) och melodierna hos Pratt, a.a. och Pidoux, a.a.

²² För diskussionen om varför *GP*s 1649 saknar notskrift se Belfrage, a.a., 236ff.

ytterligare utökats med en psalm (nr 104) som likväl saknas i innehållsförteckningen. I jämförelse med de tidigare upplagorna har GPs 1649 både rimordningen förbättrad och errata korrigerade.²³

Under hela sitt liv umgicks Gyllenhielm med planer på att översätta hela LPs till svenska. På grund av arbetsförhinder kunde han inte förverkliga sina drömmar. Hans eget verk kom att inskränka sig till det knappa 20-tal psalmer som ingår i de tre upplagorna av GPs. Ändå måste det räknas som Gyllenhielms förtjänst att hela hugenottpsaltaren med LPs som mellanled blev tillgänglig på svenska.

År 1650 utkom på Keysers tryckeri i Stockholm "*Konung Davidz Psaltare. Effter wanligh Melodie*". Företalet är skrivet av riksamiral Gyllenhielm, men författare till själva psaltaren är kansli tjänstemannen *Abraham Kempe*.²⁴ Kempes psaltare (i fortsättningen förkortad *KPs*) innehåller hela Psaltaren och därmed hela LPs i svensk version. Då psalmerna 15 och 25 dessutom förekommer i två olika versioner,²⁵ har *KPs* t.o.m. två psalmer mer än den tyska förlagan. Flera av versifikationerna i *KPs* har stora likheter med Gyllenhielms översättningar. Ibland är hela strofer,²⁶ men oftare halvstrofer eller versrader identiska.²⁷ Trots de stora likheterna med ungefär hälften av Gyllenhielms parafraaser är hela psaltaröversättningen i *KPs* att betrakta som ett självständigt arbete av Kempe,²⁸ vilken som versifikatör anses ha varit överlägsen sin föregångare och uppdragsgivare.²⁹

KPs har melodistämman utskriven för 135 av de 152 psaltarparafraaserna. De övriga 17, som

med undantag av nr 15² hänvisar till melodierna för andra psalmer i *KPs*, är sådana som i LPs förekommer till mer än en text.³⁰ Melodierna i *KPs* är så gott som identiska med huvudstämman i LPs, även om det ingenstans framgår att de följer Lobwasser. Vissa avvikelser förekommer i melodiskt och rytmiskt hänseende liksom i fråga om notklav, tonart och accidentaler. Dessutom påträffas många uppenbara tryckfel. *KPs* avviker på motsvarande sätt också från GPs 1644.

Melodierna i *KPs* följer i huvudsak tenorstämman i LPs. I tolv utskrivna melodier³¹ är det likväl diskantstämman som utnyttjas. Möjligen har detta förhållande föranlett tidigare forskare att dra den felaktiga slutsatsen att *KPs* skulle använda också andra melodier än hugenottpsaltarens.³²

Från senare hälften av 1600-talet härstammar vidare "*Paraphras öfver någre konung Davids psalmer*", författad av amiralen *Werner von Rosenfelt* (1639 – 1710).³³ Denna handskrivna psaltare,³⁴ som förvaras i Uppsala universitets bibliotek,³⁵ har 70 parafraaser över 67 psaltarpsalmer.³⁶ Av dessa meddelas i samband med sju

³⁰ Nr 53, 72, 76, 82, 86, 90, 95, 98, 108, 109, 111, 116, 127, 139, 142 och 144. Observeras bör att vissa melodier, som förekommer till flera texter, också kan ha tryckts flera gånger, ex. nr 100 (=131).

³¹ Nr 28, 30, 34, 35, 40, 43, 61, 77, 81, 117, 129 och 146.

³² Jfr Wrangel, a.a. 1892, s. 430: Melodierna i *KPs* är "väsentligen de samma som Lobwassers (Goudimel's) med en och annan variation". Moberg, C-A., *Från kyrko- och hovmusik till offentlig konsert* (1942, nytryck 1970), s. 127: *KPs* "begagnar inte Lobwasser utan andra melodier, vilkas ursprung t.v. är dunkelt".

³³ För uppgifter om von Rosenfelt se Almqvist, J.A., *Werner von Rosenfelt* (Samlaren 1896, s. 75–114). Wrangel, a.a. 1892, s. 434.

³⁴ Handskriften finns avtryckt i *Samlade vitterhetsarbeten af Svenska författare XVI* (utg. av P. Hanselli, 1873).

³⁵ Hanselli, a.a., s. 55.

³⁶ Wrangel, a.a. 1892, s. 434, anger felaktigt 68 parafraaser.

²³ Belfrage, a.a., s. 199ff.

²⁴ För närmare uppgifter om Abraham Kempe se Belfrage, a.a., s. 220ff.

²⁵ Nr 15² hänvisar till melodin för *Christe som Lius* och *Dagen* är, nr 25² till melodin nr 65 och 72 i LPs.

²⁶ Ex nr 6 v. 1, 107 v. 1, 139 v. 1.

²⁷ Jfr Belfrage, a.a., s. 229ff.

²⁸ Wrangel, a.a. 1892, s. 431. Belfrage, a.a., s. 232.

²⁹ Belfrage, a.a., s. 233.

parafraaser att de är "effter melodien som i Lobwassern."³⁷

I Linköpings stifts- och landsbibliotek förvaras psalmdiktaren *Hakvin Spegels* (1645–1714) handskrivna psaltare från 1680-talet.³⁸ Spegel berättar i ett brev att han avsatte Psaltaren "uti the liufigste melodier, som mig wore kunnige, doch någre unnantagne som förr wore sångewis stelte och i församlingen brukelige, hwar til mig beweeckte både lusten til at sålunda lära psaltaren utan till, nam cantando svavius res sacrae discuntur, som Hieronymus säger, jemwel och en åstundan at alle the heelige, tröste-, tacke- och glädie-lexor måtte så wel kunna siungas på swenska som the nestan i alla andra europæiska språk siugne warda".³⁹

Spegels psaltare, som ansluter sig till en mera ortodox luthersk tradition (Cornelius Becker, Anders Christensen Arrebo) än de ovan omtalade och av hugenottpsaltaren beroende samlingarna, utnyttjar vanliga lutherska koraler som melodier.⁴⁰

2. Handskriften A 409 i Kungliga Biblioteket

I Kungliga biblioteket (KB) i Stockholm förvaras sedan slutet av 1600-talet en handskreven psal-

tarparafraassamling med melodier under signum A 409.¹ Handskriften saknar ursprungliga uppgifter om såväl upphovsman som tillkomsttid. På titelbladet finns en anteckning med tidig 1700-talsstil: "*Kon. Davids Psaltare satt på Svensk vers af Hr. Palmcrona. Kongl. Lifmedicus.*"²

Psaltarhandskriften är i oktavformat (13x18x5 cm) och inbunden i gulbrunt läder. Den omfattar sammanlagt 666³ sidor på två olika slag av papper. Av sidorna upptas 555 av själva psaltaren med melodier. De 33 första sidorna är paginerade. Tomma blad finns såväl i början som slutet av bandet.

Den ursprungliga handstilen i psaltaren är alltigenom enhetlig. Tabrika ändringar förekommer likväl, huvudsakligen i början av samlingen. Förändringarna gäller enskilda ord och deras ordningsföljd, men också versrader och hela strofer har skrivits om. Den handstil, som har gjort ändringarna, härstammar från en annan person än den ursprungliga nedskrivaren.

Psaltarhandskriften innehåller inte endast en parafraaserad version av varje psalm utan har flera avfattningar till vissa psaltarpsalmer. Så har 45 psalmer två olika tolkningar, 9 har tre och 1 psalm har fyra olika versioner av samma psaltarpsalm. Sammanlagt innehåller psaltarhand-

³⁷ Nr 6², 23, 34 (=LPs 30), 42, 57 (=LPs 6), 93 och 130².

³⁸ Signum T 220. Jfr Helander a.a., s. 237ff. Belfrage, E., *1600-talspsalm* (1968), s. 17.

³⁹ Brev till Jesper Swedberg och Israel Kolmodin år 1691. Brevet finns avtryckt i Kyrkohistorisk årsskrift 1900, s. 151ff. Det citeras delvis av Wrangel, a.a. 1893, s. 84. Jfr Belfrage, E., a.a., s. 18.

⁴⁰ Helander, a.a., s. 238. Jfr nedan kap. 7.2. — Två äldre psaltarhandskrifter, "*Davidz Saltare på Rhim förbettrat*" (Kungliga Biblioteket, Stockholm) och "*Davidtz Saltare på Rhim förbettrat*" (Uppsala universitetets bibliotek, T 144), vilka bygger på en gemensam förlaga, torde inte ha varit avsedda att sjungas och faller därför utanför ramen för denna översikt. Jfr Wieselgren, H., a.a., s. 103f; Wrangel, a.a. 1892, s. 428; Wahlström, B., *Studier över tillkomsten av 1695 års psalmbok* (1951), s. 82.

¹ Handskriften finns upptagen i 1734 års handskrivna katalog och fanns sålunda i bibliotekets ägo vid denna tid. *U 125e, Catalogus Mss. Bibl. Reg. Holm. 1734*. Olaus Sparrman noterar psaltaren i sin bokförteckning *Penu Librorum Sveo-Gothicorum Eller Swea och Gøthamåls Book-För-Rådih* (1688). Enligt en anteckning på titelbladet till denna handskrivna förteckning hade kyrkoherden Olof Sparrman "skänkt alle disse böcker til Kongl. Bibliotheket." Dedikationen är daterad den 28 januari 1688 och böckerna överlämnades troligen till biblioteket år 1691. Wieselgren uppger att handskriften har tillhört KB "åttn. sedan 1734". Wieselgren, a.a., s. 104.

² Handstilen förefaller att vara den samma som i 1734 års katalog. KB: U125e.

³ Wieselgren, a.a., s. 104, uppger felaktigt omfånget till "306 blad" och Sylwan, a.a., s. 42: "c. 200 blad."

skriften 216 versifikationer av Psaltarens 150 psalmer.

Varje psaltarpsalm, vanligen den första parafraaserade versionen, har ett rimmat "argument" eller "summarium", som på samma versmått som själva parafrasen ger en sammanfattning av psalmens innehåll. Vid den första rimmade avfattningen finns Psaltarens versindelning dessutom noggrant antecknad i marginalen. Parafraaserna följer huvudsakligen kyrkobibelns ordning. Undantag utgör nr 32B, som finns före 31B och 32A, samt de tillagda alternativa psalmerna i slutet: nr 1C, 1D, 6C, 13B, 143B och 147B.⁴

Melodier finns utskrivna till hälften av de parafraaserade psalmerna eller sammanlagt 108 stycken. Notskriften är utplacerad efter summariet med den första textversen inskriven mellan systemen.⁵ Melodier förekommer huvudsakligen vid den första versionen när en psalm har parafraaserats flera gånger.⁶ Vid fyra psalmer finns notlinjerna utritade och texten inskriven mellan systemen, utan att själva melodin likväl har antecknats.⁷

Notskriften är tydlig. Melodierna är tecknade på ett femlinjigt notsystem med runda noter och i sopranklav. Grundnotvärde är vanligen halvnoten men förekommer också som fjärdedels- eller helnot. Taktstreck saknas, men cesurtecken återfinns i tidens stil vid varje frasslut. Ibland förekommer cesurtecken för att markera upptakt (nr 103B). Både b och kors förekommer som fasta förtecken för en hel melodi men i regel anges höjningar och sänkningar med accidentaler inne i själva fraserna. En egendomlighet för en

nutida betraktare är att nothalsen alltid ligger till höger om själva noten. I regel är notskriften korrekt återgiven, men också uppenbara skrivfel förekommer. I nr 14 t.ex. är klaven placerad en linje för lågt och i nr 38A torde sista noten böra läsas ett steg högre.

Många av psaltarparafraaserna, också sådana som har en egen utskreven melodi, hänvisar till en annan melodi i psaltarsamlingen, efter vilken psalmen kan sjungas, eller till en känd koral. Så heter det t.ex. vid nr 1B som saknar egen melodi: "Siunges såsom Min siäl skall låfwä Herren, eller then 104 Ps." Den utskrivna melodin vid 104 är likväl en annan än den kända koralen.

Handskriften hänvisar till inte mindre än 51 olika svenska koraler. Men inte endast hänvisningar till svenska psalmmelodier förekommer. För 36 psaltarparafraaser, med eller utan utskreven melodi, hänvisas till sex tyska kyrkovisor.

Vissa parafraaser har en ofullständig melodi-hänvisning: "ss" eller "ss then" utan angivande av den avsedda melodins textbörjan.⁸ 7 parafraaser saknar såväl melodihänvisning som utskreven melodi. Dessa tillhör dock alla någon av de meterklasser, som de melodiförsedda parafraaserna kan indelas i. Möjlighet har alltså funnits att sjunga även dem.⁹

Också synbarligen felaktiga koralhänvisningar förekommer i psaltarhandskriften. Detta gäller t.ex. nr 71A som enligt hänvisningen bör sjungas som den femradiga "O Herre Gud af himmelrijk, hwad tu äst". Nr 71A avviker likväl både i fråga om antal versrader, stavelser och i fråga om versmått från den gamla koralen.

3. Palmchrons psaltare

Psaltarhandskriften A 409 i KB anses allmänt vara identisk med den psaltarsamling som enligt

⁴ Beteckningen A, B, C eller D efter psalmens nummer används för att ange om ifrågavarande parafraaser förekommer som första, respektive andra, tredje eller fjärde version av den angivna psaltarpsalmen.

⁵ Undantag utgör nr 80, där melodin har skrivits efter texten.

⁶ Endast fyra alternativa parafraaser har utskrivna melodier, nämligen nr 1C, 38B, 67B och 103B.

⁷ Nr 12, 50, 59, 121B.

⁸ Nr 10, 17, 41B, 90A, 115, 127B, 130B, 132, 146A.

⁹ Nr 132 återfinns bland 5-radiga i meterklassstabellen nedan, nr 41B, 121B, 127B och 130B bland 6-radiga, nr 115 bland 8-radiga och nr 146A bland 10-radiga.

uppgifter från 1600-talet utarbetats av *Andreas Nicolai Palmchron* (1609–1658).¹

Andreas Nicolai Palmchron,² som ursprungligen hette Anders Nils Sparrman, var till yrket läkare, en av sin tids mest kända i Sverige. Han utgav flera skrifter i medicinska ämnen och tjänstgjorde under en stor del av sin läkargärning som kunglig livläkare. Palmchrons kunskaper och intressen omspände likväl inte bara den medicinska vetenskapen. Han var också väl inkommen i politiska, ekonomiska och etiska ämnen och hade förvärvat en omfattande humanistisk bildning.

Andreas Palmchron föddes år 1609 i Uppland i Sparrsätra socken, där fadern Nicolaus Olai var kyrkoherde. Efter skolgång i Västerås inskrevs han i februari 1625 som student vid Uppsala universitet³ för medicinska studier och disputerade fyra år senare (1629) för magistergraden med en avhandling "*de transmutatione metallorum*". Efter disputationen började han utöva läkarpraktik och fick år 1633 ett stipendium av Stockholms stad för studier utomlands. Han res-

te till Holland och disputerade 1637 pro gradu i medicin i Leyden "*de Pleuritide genuina*". När han återkom till hemlandet 1641 blev han drottning Kristinas livläkare. Han adlades 1647, varvid han kallades Palmchron. När Karl X Gustav besteg tronen 1654 fortsatte Palmchron som dennes livmedicus, en befattning som han innehade till sin död år 1658.

Att Palmchron har versifierat Psaltaren för sång finns betygat i flera utsagor från hans samtid. Så nämner t.ex. psalmförfattaren *Hakvin Spegel* Palmchrons arbete i det handskrivna företalet till sin parafraaserade psaltare.⁴ När ämbetsmannen *Henrik Falkenberg* (1637–91) år 1682 behandlade frågan om inte den svenska psalmboken borde revideras, hänvisade han till "den gamle Medico Doctor Sparrman" och dennes arbete, vilket ansågs vara "mycket wackert och berömmeligen projecterat."⁵ I *Johannes Schaefferus'* förteckning över den svenska litteraturen uppräknas bland Palmchrons skrifter bl.a. "*Psalterium Davidis in rhytmos & cantilenas vernaculi idiomatis cum notis expositum*" (Davids psaltare metriskt framställd på folkspråket i sånger med nottecken).⁶

Viktiga upplysningar om Palmchrons parafraassamling ges i ett utlåtande från 1658. Palmchrons psaltare hade tillställts Teologiska fakulteten i Uppsala för granskning. Den som anförtroddes att undersöka psaltaren var professor *Johannes Terserus* (1605–78). Hans utlåtande är daterat den 28 augusti 1658.⁷ I det berättar

¹ Jfr Wrangel, a.a., 1892, s. 432 och a.a. 1893, s. 82; Wieselgren, a.a., s. 104; Sylwan, a.a., s. 42ff; Wahlström, a.a., s. 23f.

² För uppgifter om Andreas Palmchron se *Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok* 6 (1945), s. 16; Bergius, P.J., *Inträdestal om Stockholm för 200 år sen* (1758), s. 114f; Sacklén, F., *Sveriges läkarehistoria I* (1822), s. 334f; *Biografiskt lexikon öfver namnkunnige svenska män 14* (1845), s. 35f; Anrep, G., *Svenska adelns ättar-taflor 3* (1862), s. 145; Elgenstierna, G., *Den introducerade svenska adelns ättartavlor V* (1930), s. 637. Rätt ingående uppgifter lämnas vidare i Johannes Erici Sparrmans utgivna levnadsbeskrivning över morbrödern Palmchron, UUB: T 105: – Namnet Palmchron förekommer i litteraturen i olika versioner såsom Palmcron (ex. Anrep, a.a.), Palmcron (ex. Bergius, a.a. och handlingar i RA: Biographica P:4), Palmcrona (ex. Terserus, Spegel, handskriften A 409) och Palm-Cron (ex. Olaus Sparrman, a.a. 1665). Formen Palmchron kan anses som den riktiga, eftersom Palmchron själv skriver sig på detta sätt. Jfr brev i RA: Biographica P:4.

³ Andersson, A., m.fl. [utg.], *Uppsala universitets matrikel I* (1900–1911), s. 36.

⁴ Linköpings stifts- och landsbibliotek: T 220.

⁵ Riksarkivet, Stockholm (RA): Acta ecclesiastica. Nr 150. *Oförgripeläge påminnelser wedh kiörkiordningens första book*, Cap. 11.

⁶ Svecia literata [1680], s. 166. – Schaefferus anger inte de exakta titlarna på Palmchrons skrifter. Snarare innebär hans förteckning ett slags förklarande sammanfattningar av deras innehåll. Uppgiften hos Schaefferus har dock tolkats som handskriftens egentliga titel av Sacklén (a.a., s. 335) och därefter i *Biografiskt lexikon* 11 (1845, s. 11) och hos Wrangel (a.a. 1892, s. 432).

⁷ UUB: T 105.

Terserus att han "godwilleligen" har påtagit sig uppdraget att gå igenom Palmchrons arbete. I berömmande ordalag framhåller Terserus därefter hur psaltarsamlingen inte är i behov av någon censur. Han har funnit den "uti sångewijs" ställda psaltaren "aldeles öfwereens stemma medh then första Lutheri och brukelige Swenska version."

Terserus lämnar också upplysning om psaltarens tillblivelse. Palmchron hade först satt psaltarpalmerna på vers. Efter påminnelse av Terserus hade han sedan författat ytterligare en version av vissa psalmer och t.o.m. två av somliga andra. Detta hade gjort för att ännu tydligare framhäva psalmistens mening i enlighet med originaltexten och för att få fram de bästa versionerna. Han hoppades också därmed vara dem till behag som ville att parafaserna skulle följa grundtexten och inte önskade hitta någon "märkligh differens".

Av Terserus' approbation framgår vidare att Palmcron inte hade versifierat endast Psaltaren. Han hade också "Catechismum, Evang. Dominicalia och Huustafan afsatt på rim och åtskillige slag vers". Alla dessa, dvs. både psaltaren och de övriga uppräknade, stämde enligt Terserus väl överens inte bara med analogia fidei och trons artiklar utan också med skriftens grund och mening, och detta med en sådan "lämpa och behändigheet" och "behaglig kortheet", att nästan alla skriftens ord fanns uttryckta i psalmerna.

Melodierna till texterna uppges "til en good deel wara stälte effter the wanlige toner", dvs. de som användes i de svenska församlingarna. Därutöver ingick också andra melodier.

Slutligen framhåller Terserus hur det är hans och många andras önskan, att psaltaren så snart som möjligt skulle tryckas "icke allenast til orden, uthan och til sin melodie och fyra stemmor" för att komma i deras händer som har lust till "gudlige öfningar".

Terserus' beskrivning av Palmchrons psaltare passar väl in på psaltarhandskriften A 409 i KB. Men något avgörande bevis för att handskriften är Palmchrons verk har ännu inte framlagts. Be-

varade skrivelser av Palmchron⁸ berör inte psaltarsamlingen och ger därför inga direkta ledtrådar för fastställandet av handskriftens proveniens.

Men en av skrivelserna, riktad till "Högh ädle och Wälb^{ne} Herrar, af Sveriges rijkes Rådth" år 1656,⁹ är skriven på samma slags papper med ett narrmotiv i vattenmärket, som finns i de oskrivna bladen i psaltarhandskriften. Palmchron har alltså år 1656 i sin ägo haft samma papperssort, som också psaltarhandskriften innehåller.

Avgörande för frågan om handskriftens ursprung är emellertid att handstilen i skrivelsen är densamma som i A 409.

Problemet med psaltarens upphovsman har därmed fått sin lösning. Obesvarad är dock frågan om tidpunkten när psaltarsamlingen (här betecknad *PPs*) kan anses ha tillkommit. Uppfattningarna därom varierar.

Litteraturhistorikern *O. Sylwan* är benägen att förlägga tidpunkten för *PPs'* tillkomst till före år 1642. Sylwan, som ger Palmchron "äran av att vara vår första metriker av den nya renässansskolan",¹⁰ grundar sitt antagande om *PPs'* tillkomsttid på verstekniska iakttagelser. Palmchron "visar sig såsom en mera förfaren verssskrivare" i sitt år 1642 utgivna arbete "*Sundhetzens Speghel*" än i den mera amatörmässiga psaltaren.¹¹ Därför måste *PPs* enligt Sylwan ha tillkommit före 1642.

Äldre dokument lämnar emellertid andra uppgifter. Kungliga Bibliotekets förteckning över de handskrifter som fanns i bibliotekets ägo år 1734, anger att psalmerna är "öfwersatta af Kl. LifMedico H^r Palmcrona 1658".¹² Samma årtal finns tillagt som psaltarens tillkomsttid i avskriften av Olaus Sparrmans "*Penu Librorum Sveo-Gothicorum Eller Swea och Göthamåls*

⁸ RA, Stockholm: Biographica P:4. Skrivelser till Kungl. Majt. 1656–57.

⁹ RA: Biographica P:4.

¹⁰ Sylwan, a.a., s. 42f.

¹¹ Sylwan, a.a., s. 44.

¹² KB: U 125e.

Book-För-Råd” (1668).¹³ Terserus’ approbation är också skriven åt 1658,¹⁴ och tänkbart är att psaltarbearbetningen underställdes censur genast när den hade blivit klar.

Sylwans antagande att PPs skulle ha skrivits före år 1642 bygger enbart på litterära argument och beaktar inte de äldre uppgifterna om år 1658 som tillkomsttid. Året 1658 förefaller därför att vara ett säkrare dokumenterat år. Men också till denna uppgift finns det skäl att förhålla sig kritiskt.

I Riksarkivets (Stockholm) riksregistratur finns nämligen för år 1655 antecknat ett ”Privilegium för Anders Palmchrona på en Book”.¹⁵ Exakt datum saknas, men privilegiet ingår bland dokument för ”Junius 1655”. Också om ensamrätten för Palmchron gäller ”en book”, råder det ingen tvekan om vilken bok som avses. Privilegiebrevets innehåll pekar direkt på psaltaren. Det framhåller hur ”Anders Palmchron hafwer Psaltaren sampt medh Christendoms stycken och Söndagz Evangelia, på wisse ordh condecorande rijm, stält och affattat, och den sådan Sångewijs på wisse tohner och melodier formerat och inrettat . . . Han är sinnadt, att låta detta sitt förehafwauande wärck, publiceras och på trycket uthgåå”.

Kungligt privilegium för Palmchron att trycka sin psaltare hade beviljats redan i juni 1655. Före denna tidpunkt torde den sålunda ha förelegat färdig. Tryckningsrätt hade knappast getts för ett planerat men inte fullbordat arbete. Dessutom framgår det av innehållet i privilegiebrevet att psaltaren torde ha varit klar.

Om det härmed har visats att PPs förelåg färdig senast på försommaren 1655 och inte först år 1658, har likväl ingenting sagts om hur långt

tidigare psaltaren hade fullbordats. En analys av Palmchrons handstil från olika år ger inga besked. Den av Sylwan nämnda tidpunkten (1642 eller tidigare) kunde vara riktig, även om andra argument för detta år än rent verstekniska saknas. Man får dock inte förbise, att Palmchrons bundenhet vid bibeltexten kan ha påverkat hans poesi på ett negativt sätt, så att han vid utarbetandet av psaltaren kom att framstå som en mindre ”förfaren versskrivare” än i ”*Sundhetzens Spegel*”, också om psaltaren skulle ha tillkommit efter 1642. Det verkar dessutom något förvånande att tryckningsprivilegium skulle ha sökts och beviljats först omkring 13 år efter arbetets fullbordan.

Frågan om det exakta året för PPs’ tillkomst måste sålunda förbli obesvarad. Tidpunkten kan med säkerhet preciseras till senast i juni 1655. Däremot saknas direkta bevis för Sylwans antagande att psaltaren skulle ha skrivits redan före 1642.

En fråga, som ytterligare skall beröras i detta sammanhang, gäller rättelserna i PPs. Såsom redan har framhållits, har Palmchrons psaltare talrika ändringar fram till den 41 psalmen. Korrigeringarna omfattar såväl enskilda ord som versrader och hela strofer. Sylwan utgår okritiskt från att ändringarna är gjorda av Palmchron själv.¹⁶ Den handstil, som har rättat texten, avviker dock i hög grad från den ursprungliga pikturen i PPs. Korrigeringarna måste därför anses vara gjorda av någon annan än textförfattaren.

Efter Palmchrons död har psaltarhandskriften kommit att tillhöra hans brorson *Olaus Sparrman* enligt den bevarade förteckningen över dennes bibliotek.¹⁷ Påverkad av farbroderns stora intresse för Psaltaren utgav Sparrman under sin tid som teologie studerande i Uppsala ”*K. Davidz Psaltares Öfningzmönster*” (1665). Ett manuskript, vilket förefaller vara ett utkast till denna skrifs förord och som är undertecknat av

¹³ KB: U 348. Originalen finns i UUB: Nordin 76.

¹⁴ UUB: T 105.

¹⁵ RA: Riksregistratur. Maj–Juni 1655. Konceptet ingår bland Kungl. koncept. Vol. nr 145. 1–19 juni 1655. Ytterligare en kopia av brevet finns i Biographica P:4.

¹⁶ Sylwan, a. a., s. 43.

¹⁷ KB: Rål. Saml. 4:0 nr 108

Sparman den 25 november 1665, förvaras i KB i Stockholm.¹⁸ Pikturen i manuskriptet visar sig vara den samma som i textändringarna i PPs. Och inte endast handstilarna är lika. Till och med samma bruna bläck och samma trubbiga fjäder förefaller att ha använts.

Det har sålunda kunnat fastslås att psaltarhandskriften A 409 i KB är identisk med den i flera sammanhang under 1600-talet omnämnda psaltaren av Andreas Palmchron och egenhändigt skriven av denne senast i juni 1655 och senare förändrad av Palmchrons brorson Olaus Sparman under dennes studieår i Uppsala hösten 1665.

4. Klinghs psaltare — en bearbetad avskrift av Palmchrons

I Stifts- och landsbiblioteket i Linköping förvaras en psaltarparafressamling med melodier, skriven av kyrkoherde *Gabriel Klingh* (1651–1728), och, enligt en anteckning innanför pärmen, done-rad till biblioteket av en annan "Com[minister] Kling 1788". Psaltarhandskriften saknar egentligt titelblad med uppgifter om upphovsman och innehåll, men på bokryggen finns titeln "*K. Davidz Psaltare på Swänska Rim*" och nedanför (med annan handstil) namnet "Klingh". Innanför pärmen finns ytterligare en personanteckning: "Gabriel Magni Klingh" och ett enligt Wrangel¹ av hymnologen J.W. Beckman skrivet blad med personuppgifter om G.M. Klingh samt några upplysningar om handskriftens innehåll. Beckman meddelar bl.a. att Klingh "med . . . anledning . . . af Gyllenhielm och Kempe . . . författat så wäl bearbetningarne öfwer K. Davidz psalmer som ock, så widt det har kunnat utrönas, Chorallerne (Beggedera att anse såsom hans originaler)". Enligt samma uppgifter har Klinghs psalta-

re sannolikt blivit skriven före år 1694.

Klinghs psaltare (*KIPs*) är i oktavformat (11x17x4,5 cm) och inbunden i gulbrunt läder. Den omfattar sammanlagt 625 sidor av vilka 574 är paginerade. Dessa innehåller själva psaltaren jämte melodier. I slutet av bandet har — troligen senare — införts ett antal texter och melodier ur 1697 (eller 1701) års koralpsalmbok och ytterligare melodistämman till två parafra-ser i psaltaren (nr 20B och 23B). Dessutom ingår i slutet av handskriften fyra andra kyrkovisor (en med melodi), av vilka Klingh enligt anteckningar har översatt två från tyska.

Den lilla och rätt svårlästa handstilen i Klinghs psaltare är alltigenom enhetlig. Få korrigeringar förekommer. Samma papperssort med tydliga vattenmärken används i hela handskriften. Psaltaren är varken defekt eller sliten utan väl bibehållen. Endast inbindningen har lossnat i ryggen.

Många av psalmerna i Klinghs psaltare förekommer i två olika avfattningar, flera i tre och en (psalm 1) i hela fyra olika versioner. Det sammanlagda antalet parafra-ser utgör 214.² Större delen av parafra-serna har rimmade summarier i början såsom sammanfattning av psalmens innehåll, och Psaltarens versindelning finns angiven i marginalen till parafra-sen. Ordningföljden i Klinghs psaltare följer inte kyrkobibeln.

I slutet av psaltaren finns ett register som "wijisar på hwad blad hwar Psalm ähr att igenfinna, efter den ordning the i konung Davidz Psaltare satte ähro".

Klinghs psaltare har sammanlagt 118 utskrivna melodier i sopranklav med runda noter. Fyra melodier förekommer två gånger.³ Antalet olika melodier blir sålunda 114. Dessutom finns melodihänvisningar till svenska och tyska kyrkovisor.

Gabriel Magni Klingh, vars namn finns antecknat på pärmens insida, föddes år 1651 i

¹⁸ KB: A 553.

¹ Wrangel, a.a. 1892, s. 433f. Anteckningen i handskriften är daterad den 20 september 1849.

² Av dessa är nr 14 nästan identisk med nr 53.

³ Nr 10=55, 14=53, 56B=72 och 77=116.

Norrköping, där fadern Måns var guldsmed.⁴ Efter skolgång i gymnasiet i Linköping fortsatte Gabriel Klingh sina studier i Uppsala, där han inskrevs vid universitetets filosofiska fakultet i september 1674.⁵ Från och med hösten 1678 finns han under ett par terminer framåt även antecknad som "musicus".⁶ I sin musikaliska utbildning undervisades han troligen av organisten Harald Vallerius, senare professor i matematik och känd som den musikaliske redaktören till 1697 års svenska koralpsalmbok.⁷

Klinghs huvudämne i Uppsala var likväl inte musik utan teologi. Efter avlagd examen blev han prästvigd 1682 och förordnad till amiralitetspredikant i Karlskrona. Två år senare valdes Klingh till kyrkoherde i Vikingstad, en befattning som han tillträdde 1685 och innehade till 1724 då han drog sig tillbaka. Från och med 1706 var Klingh tillika kontraktsprost i Vifolka och Valkebo kontrakt.⁸ Han avled den 17 januari 1728.

Jämförelser med bevarade skriftprov av Klingh⁹ visar inte endast, att namnteckningen i handskriften är en autograf, utan också, att han själv skrivit hela handskriften. Möjligen kan man med stöd av de förändringar, som hans piktur

undergick genom åren, våga anta, att psaltarhandskriften skrevs redan under hans första prästår i början av 1680-talet.

I tidigare forskning¹⁰ har KIPs allmänt ansetts vara ett originalarbete, skrivet på 1690-talet, med ett visst beroende av Lobwasser, vars melodier också delvis skulle ha utnyttjats. Som här inledningsvis påpekats har dock Wrangel framkastat tanken, att "måhända ett visst samband" kunde finnas mellan Klinghs och Palmchrons psaltare.¹¹

Detta samband är dock inte bara möjligt. Det är helt uppenbart. Samtliga 214 texter i KIPs ingår nämligen i PPs och av de 114 melodierna i KIPs är 107 gemensamma med PPs.

Varken texter, melodihänvisningar eller utskrivna melodier är likväl helt identiska i de båda samlingarna. Vardera psaltarhandskriften innehåller dessutom särstoff som inte finns i den andra. Nr 38B och 90B i PPs, av vilka den förra har utskrivna melodier, saknas i KIPs, som å andra sidan har sex melodier (nr 12, 20B, 23B, 50, 59, och 121B), som inte finns i PPs. I några fall ger KIPs en annan melodihänvisning än PPs.¹² I andra fall har endast den ena handskriften melodi eller melodihänvisning.¹³

Ordningen i PPs följer så gott som genomgående kyrkobibeln. I KIPs är psalmerna däremot grupperade i stigande ordningsföljd inom tre grupper, börjande med nr 1A, resp. 1C och 1B. Något motiv för denna disposition kan inte skönjas.

Sparrmans textändringar i PPs har inte övertagits i KIPs, som däremot ibland avviker på annat sätt från den ursprungliga lydelsen i PPs.

Skiljaktigheter finns också i notskriften. Olika heterna framträder bl. a. i enskilda noters eller

⁴ För uppgifter om G.M. Klingh se Westerlund, J. och Setterdal, J., *Linköpings stifts herdaminne 4* (1920), s. 497. Namnet Klingh stavas av Westerlund och Setterdal utan -h, en form som förekommer också i övrig litteratur. Själv skrev Klingh alltid sitt namn med -h i slutet. Jfr brev i Vadstena landsarkiv, Linköpings domkapitel E III:4 och IV:293.

⁵ Uppsala universitets matrikel I, s. 230. En inblick i Klinghs svårigheter under studietiden ger ett brev till biskopen i Linköping, "Mechtige Patron och Gynnare", skrivet av Klingh i maj 1675. Jfr Westerlund och Setterdal, a.a., s. 497f.

⁶ Uppsala universitets arkiv (I) F V a:1.

⁷ Jfr Hansson, K-J., *Koralpsalmboken 1697. En undersökning av dess tillkomst och musikaliska innehåll* (Acta musica. Källskrifter och studier utgivna av Musikvetenskapliga institutionen vid Åbo akademi IV, 1967, stencil) s. 45ff.

⁸ Westerlund och Setterdal, a.a., s. 343.

⁹ Vadstena landsarkiv: Linköpings domkapitel E:III:4 och E:IV:293.

¹⁰ Se kap. 1 not 2.

¹¹ Wrangel, a.a. 1893, s. 82.

¹² Vid nr 8B, 31B, 32A, 62B, 122 och 130C.

¹³ Så har KIPs utöver PPs melodi utskrivna för nr 10, 17 och melodihänvisning angiven för nr 41B, 115, 127B, 132 och 146A.

notföljders tonhöjd eller tidsvärde, i pauser, bindebågar och taktartsbeteckningar.

Alla skillnader till trots är det uppenbart att Klingh har haft ett exemplar av Palmchrons psaltare (dock inte nödvändigtvis just A 409) som förlaga för sin psaltarhandskrift. Huruvida han själv gjort ändringarna mot PPs eller dessa redan fanns i hans förlaga, är okänt. Klart är dock, att KIPs inte är Klinghs originalarbete utan en bearbetad avskrift av PPs.

5. Innehållet i Palmchrons psaltare

5.1. *Texten*

5.1.1. *Flera versioner av samma psaltarpsalm*

Palmchrons psaltare har sammanlagt 216 parafrafer till Psaltarens 150 psalmer. Dikterna avslutar sig nära till kyrkobibeln i enlighet med den av Gustav II Adolf godkända översättningen år 1618. Att Psaltarens versindelning dessutom finns angiven i marginalen till parafraferna understryker ytterligare beroendet av den officiella svenska bibeltexten.

PPs har flera parafraaserade versioner av vissa psaltarpsalmer.¹ De alternativa dikterna hade Palmchron enligt Johannes Terserus skrivit för att "theeste tydeligare gifwa them i Psalmistens mening effter originaltexten och the beste versioner tilkänna".²

En närmare undersökning av texterna i PPs borde egentligen göras som ett specialarbete inom litteraturhistorisk forskning. Uppgiften är alltför vidlyftig för att ingående kunna behandlas inom ramen för detta arbete. Här skall endast några exempel anföras som prov på Palmchrons stil att metriskt behandla psaltartexten. Därvid väljs några parafrafer som samtidigt illustrerar olika sidor av hans diktning: Bundenheten vid Psaltaren, olika versioner av samma psalm i strävan att så tydligt som möjligt uttrycka originaltexten, Palmchrons egna tillägg till och om-

tolkningar av bibeltexten och slutligen arten av de senare införda ändringarna i PPs. Bearbetningen av Psaltarens första psalm får utgöra modellexempel. Som utgångspunkt återges först bibeltexten enligt 1618 års översättning.

Psalm 1.

1. Säll är then som icke wandrar
vthi the ogudachtigas råd
och icke träder in vppå the syndares wäg/
ey heller sitter ther the bespottare sittia:
2. vthan hafwer lust til HERrans Lagh/
och talar om hans Lagh/
både Dagh och Natt.
3. Han är såsom itt Trää planterat
wid Watubäcken/ hwilket sina frucht
bär i sinom tijd/
och thess Lööff förfaalna intet:
Och hwad han gör thet lyckas wäl.
4. Men the ogudachtige äro icke så/
vthan såsom Agnar som Wädret bortförer.
5. Therföre blifwa icke the ogudachtige
i Domenom/ eller Syndaren i the
Rättferdigas Församling.
6. Ty HERren känner the Rättferdigas Wägh/
men the ogudachtigas Wägh förgås.

Den första parafraaserade versionen, som hänvisar till någon koral efter vilken psalmen är avsedd att sjungas, är 10-radig med stavelserna 8, 7, 8, 7, 8, 7, 7, 8, 7, 7. Palmchron anger själv dikten som "trocheisk". Summariet, som antyder versmättet genom streck och bågar över den första raden, har följande lydelse:

Will tu säll och salig blifwa
fly the ondas samqueme
the som sine Råd städz drifwa
till Gudz Nampns försmädelse
tigh för Syndewägh wäl achta
skall och hwad tu står uppå
tigh alt wäl i handen gå.
Natt och Dagh gudz ord betrachta.
Så lär tu för gud bestå
Men the ewiglig förgå.

Själva psaltarparafrasen har tre strofer. Olaus Sparrman har omarbetat texten på flera punkter. Hans ändringar anges i det följande inom klammer med de utbytta orden understrukna.

¹ Jfr ovan s. 7f.

² UUB: T 105. Jfr ovan s. 10.

1.

1. Säll wist then är fram för andra,
 som med ogudachtige
 ej i theras Rådth will wandra,
 och med grofwe Syndare [the löösachtige]
 Eij på theras Wäg will träda,
 icke hoos bespottare
 sitter, ther försmädelse
 hörer, at the Herren hädha:
 2. Män haar lust till Herrans Lagh,
 ther om talar natt och dagh.

2.

3. Såsom trä wid watnet kalla
 wäl planterat, then wist är,
 Hwilketz löf ej lätt förfalla.
 I sin frucht³ sin frucht hon bär. [tjdh . . . thedt]
 Hwad han gör, thet honom gagnar,
 wäl alt honom lyckas må.
 4. Ogudachtigom ej så,
 ty the äre såsom agnar,
 Hwilka stormewädret stort
 lätteligen skingrar bort.

3.

5. Therföre i domen blifwa
 ej the ogudachtige,
 Syndare ej heller gifwa
 sigh i frommas samqueme. [hop med Gudachtige]
 6. Hwad Rättfärdige the drifwa,
 känner gud, hwad wägh the gå,
 ogudachtigas och så [ochså]
 Wägh, skall sidst om inthet blifwa,
 han för gud ej bestå, [gudi]
 ty han ewigt skall förgå.

Versifikationerna följer noggrant bibeltexten såväl i fråga om uppställning som i fråga om ord och uttryck. De avvikelser som finns, t.ex. tilläggen att man hos bespottare "försmädelse hörer, att the Herren hädha" (v.1) eller att de ogudaktiga "ewigt" skall förgå (v.3), ändrar inte i sak på innehållet i Psaltarens text. Att Palmchron dessutom anser att det behövs "stormewädret stort" (v.2) för att skingra agnarna i stället för det mindre våldsamma "Wädret" i bibeltexten är

knappast heller att betrakta som en teologisk omtolkning utan endast som en ombildning av verstekniska skäl.

Trots att parafaserna har omarbetats på flera ställen, har Sparrman inte godkänt Palmchrons version av psalmen. Hela parafrasen har skrivits om, likväl så att varken Palmchrons versindelning eller Psaltarens verser har noterats:

Säll är then som icke Wandrar,
 i ogudachtigas råd,
 och ej träder med mong andra,
 i Syndares Wäg och dåd
 icke heller sig nijsätter
 ther the bespottare ring,
 sittia och lasta alting
 Uthan til Gudz lag och rätter,
 hafwer lust, och om hans lag,
 talar både natt och dag.
 Han är som ett träd planterat
 wijd wattubeckerna skiär
 hwilket wäl skiödt och hantherat,
 sin frucht i sinom tijd bähr.
 Män så äro ej med skiäl
 Ogudachtige och galnor
 uthan såsom agnar lätt
 som Wädret bortförer slätt.

Av allt att döma har tillägget velat utgöra en omarbetning avsedd att ersätta de två första stroforna, med den tredje versen enligt Palmchrons versifikation som en direkt fortsättning. En jämförelse visar att Sparrmans parafrafer står betydligt närmare bibeltexten än Palmchrons bearbetningar. Tilläggen till psaltartexten är färre, dess ordning följs bättre, och många versrader återger nästan ordagrant Psaltarens uttryck.

Noteras kan att trädet är planterat vid "wattu-beckerna skiär" och att det bär frukt om det blir "wäl skiödt och hantherat" och att "galnor" jämsställs med ogudaktiga. Dessa tillägg kan uttrycka Sparrmans personliga tolkning av psaltarpsalmen samtidigt som de är nödvändiga för diktens rytm.

Den andra versifikationen av den första psalmen (1B) "på bekant wijs, siunges såsom Min siäl skall lofwa Herran eller then 104 Ps." Parafrasen saknar en egen utskriven melodi. Den

³ Ordet "frucht" är här att betrakta som en felskrivning av Palmchron, vilket tydligt framgår av sammanhanget.

består av tre 12-radiga strofer och är enligt angivet versmått "Jamb". Också här har Sparrman ändrat texten.

1.

Säll then är fram för andra
som ej med ogudachtige,
i theas Råd will wandra,
och ej med grofwe syndare [grof löösachtige]
på theas Wägh will trädha,
ej sätter sikh hos the [har umgengelse]
bespottare, som hädha [hoos]
gud med försmädelse.
Hos them ej will förhala,
män med itt stort behagh
om Herrans lagh mon tala
här bådhe natt och dagh.

2.

Såm trä wid watnet kalla
planterat, sådan man wist är,
Hwars löf ej af lätt falla, [lätt af falla]
i sinom tijd sin frucht thet bär,
Hwad han sikh företagher,
thet når Wälsignelse,
Män gud han annars lagher
med ogudachtige. [ondas smädelse]
På sidston them förstörer,
alt såsom man kan se [thet them gagnar slätt]
att Wädret bort snart förer [Gudz owäder ...
(struket)]
the lätta agnarne. [som agnarne lätt]

3.⁴

Alt therföre så blifwa [Allom them som ondt dri-
fwa]
ej heller ogudachtige
som ondt itt wäsänd drifwa
i domenom beståndande:
Eij syndare begifwa
sikh med rättfärdige
att gärna the förblifwa
i theas samqueme
the frommas wäg till pricka
gud känner; the ok så [som]
sikh ogudachtigt skicka
Sidst med sin wägh förgå.

⁴ Den tredje strofen är omarbetad på många punkter. Handstilen är likväl så tydlig att det inte är möjligt att återge den förändrade texten. Därför citeras här endast den ursprungliga versionen med de utbytta orden understrukna.

Den andra versionen skiljer sig i fråga om versmått, versrader och stavelser från den första men står innehållsmässigt mycket nära denna. I många fall är uttryckena de samma. Palmchron har ibland nöjt sig med att endast byta om ordföljden. Slutet av den första strofen är något utförligare än den första versionen.

Ytterligare två alternativ ges till den första psaltarpsalmen. Dessa återfinns i tillägget i slutet av PPs. Den tredje versionen har en egen melodi. Samtidigt meddelas det att den "siunges ok såsom Hwar man må nu wäl". Antalet strofer är fyra, versrader sju och stavelserna 8, 7, 8, 7, 8, 8, 7. Inga förändringar har vidtagits.

Säll är then man som i sin dåd
sin herre gud ej hädher
ej wandrar i the ondas råd
på syndares wäg ej trädher
ej heller med itt stort begär
fast söker efter sittaa thär
bespottare the sittaa.

2.⁵

Män hafwer lust och stort behagh
till Herrans Lagh och rätter
ther talar om så natt och dagh
sin tro och ther till sätter
som trä wid watubäck han är
then rättan tijd sin frucht här bär
hwars löf förfalna icke.

3.

Wäl hwad han gör alt lyckas må
Hans arbet honom gagnar
Män ogudachtigom ej så
the äre såsom agnar
som wädret med en kraft fast stark
vthi itt fält och ypen mark
bort förer och förskingrar.

4.

Alt therför, ogudachtige.
I domenom ej blifwa
och i the fromas samqueme
sikh syndare ej gifwa
the frommas wägh gud känner rätt
män ondas wäghar allt slätt
förgår ewinnerligha.

⁵ PPs anger här felaktigt vers "1".

Också denna parafra ansluter sig nära till bibeltexten och även till de två föregående versionerna. Framställningen är något utförligare än de tidigare, t.ex. Psaltarens "Wädret bortförer" har här utökats med "en krafft fast stark vthi itt fält och ypen mark" (v.3).

Det som ovan har sagts om närheten till bibeltexten i de tre första versionerna gäller också den fjärde. Noteras kan att trädet vid vattenbäcken här har blivit till "itt Palmträ". Parafrazen hänvisar till melodin för "Så skön lyser the[n morgonstiern]" av Philipp Nicolai.

1.

Säll then som i the ondas rådd
 ej wandrar, ej till öfwerdåd
 på syndares wägh trädher
 Ej heller sitter ther som the
 bespottare försmädelse
 stort hörer gud så hädher.
 Vthan att han
 till Gudz rätter
 sin ljt sätter
 ther om talar
 Natt och dagh sigh så hugswaler

2.

Han är alt som itt Palmträ grönt
 Wid watubäck planterat skönt
 I sinom tijd som gifwer
 sin frucht, hwars löf städz friska stå
 förfalna ej, hwad han gör, så
 wäl honom främiat blifwer
 Män the onda
 så ej äre,
 män som wäre
 bort the förer
 agnar, så gud them förstörer.

3.

Alt therför' ogudachtige
 I domenom beståndande
 the ingaledes blifwa
 ej heller grofwe syndare
 the gärna med rättfärdige
 I samqueme sigh gifwa.
 ej the fromme
 såsom wänner
 Herren känner
 män the andra
 ewigt till fördärf the wandra.

De fyra parafraerna av ps 1 får stå som exempel på Palmchrons förmåga att versifiera Psaltaren och hans sätt att av samma psaltarsalm skapa olika alternativ.

5.1.2. Trohet mot bibeltexten

Den ytterligt stränga troheten mot den ursprungliga bibeltexten var ett karaktäristiskt drag i den reformerta kyrkans sätt att parafra- siera Psaltaren. Inga tillägg till bibeltexten, inga omtolkningar i nytestamentlig anda eller förskö- nande humanisering tolererades.

Psaltarens originaltext skulle så troget som möjligt återges. Den lutherska uppfattningen av- vek härvid från den reformerta. Enligt denna skulle Skriften tolkas utgående från Kristus och hans verk. Detta gällde också omdiktningen av psaltarsalmer, där "Jesus" ofta ersatte "ko- nungen", "Herren" och "Gud". Man drog sig inte heller för att tolka in den samtida situationen i Psaltarens text och därigenom ändra dess ur- sprungliga mening.¹

Palmchrons psaltare följer i stort sett de re- formerta principerna beträffande texttrohet.² I några psalmer förekommer likväl uttryck som tyder på en omtolkning i Nya testamentets anda. Summariet till den 40 psalmen börjar med orden "Jesus Christ vår Herre kära" liksom även sammanfattningen av nr 110A, där det heter att "Christi Rijke" skall sträcka sig till världens än- dar. Vidare har början av herdepsalmen (nr 23C) ändrats av Sparrman från "Sij Herren Gud min herde är" till "Herren Jesus min herde är".³

Även om PPs i mycket hög grad vinnlägger sig om att texttroget följa Psaltaren, har sålunda vissa kristologiska omtolkningar i luthersk anda gjorts.

¹ Jfr Liedgren, a. a., s. 123ff.

² Jfr Terserus' uttalande om principerna för Palm- chrons arbete. UUB: T 105.

³ Inte heller Kempe följde i sin psaltarbearbetning ge- nomgående den reformerta principen. Så kallas t.ex. i KPs nr 19 v. 8 "tienaren tin" för "Herren Christ".

5.1.3. *Beroende av förlagor*

Är Palmchrons psaltare att betrakta som en litterärt helt självständig skapelse, eller har Palmchron vid sin bearbetning av Psaltaren haft tillgång till andra versifierade psaltarutgåvor? Vilka förlagor kan Palmchron i så fall tänkas ha utnyttjat? Detta är frågor av stor betydelse för vår undersökning.

Den tidigare forskningen har betraktat PPs som ett självständigt svenskt originalarbete. Å andra sidan har Klinghs avskrift av PPs ansetts följa *Lobwassers* psaltare och/eller dess svenska översättningar av *Gyllenhielm* och *Kempe*. Sylwan nämner att dansken *Arrebo* möjligen kan ha "gett stöten" är Palmchron.¹ Wrangel har däremot inte kunnat spåra några likheter mellan PPs och den danska psaltarparafressamlingen.² *Cornelius Beckers* psaltare (1602) nämns av Beckman som en anledning till KIPs (PPs), även om Beckman inte ser något närmare samband mellan dessa arbeten.³

En undersökning för att spåra eventuella litterära förlagor till PPs skulle kräva en detaljerad specialforskning, en uppgift som inte är möjlig inom ramen för detta arbete. Problemet kan emellertid inte helt förbigås. Därför skall några jämförelser av mera stickprovsmässig art göras för att utröna eventuella likheter mellan PPs och ett par av de ovan uppräknade samlingarna.

Innan direkta innehållsliga likheter behandlas skall först en beröringspunkt av yttre art omtalas, nämligen sammanfattningen av psalmernas innehåll i form av summarier. PPs' rimmade summarier utgör en nyhet i svenska psaltarparafressamlingar. De tidigare översättningarna av *Gyllenhielm* och *Kempe* följer *Lobwasserupplagens* sammanfattningar i prosastil.⁴

¹ Sylwan, a.a. s. 43.

² Wrangel, a.a. 1892, s. 433f.

³ Anteckning innanför pärmen till KIPs och *Den Nya Svenska Psalmboken framställd uti Försök till Svensk Psalmbistoria* (1845–72, nytryck 1883), s. 1008.

⁴ Observeras bör att inte alla psalmer hos *Kempe* har ett eget "argumentum", däremot psalmerna hos *Gyllenhielm*.

Rimmade summarier förekommer första gången i *Beckers* psaltare år 1602. Idén upptogs av *Arrebo* i hans "*K. Davids Psalter Sangvijs udsal*" (1623/27),⁵ och samma fenomen uppträder alltså senare i PPs.

Eftersom PPs–KIPs har ansetts vara beroende av *Lobwasser* (LPs) å ena sidan och å andra sidan *Gyllenhielm* (GPs) och *Kempe* (KPs) skall en jämförelse mellan dessa och PPs göras. Vi låter därvid psalm 42 bilda en utgångspunkt för jämförelsen, eftersom psalmen förefaller att peka på ett samband mellan *Palmchron* och *Lobwasser*.

PPs innehåller tre olika versioner av den 42 psalmen. Av dessa hänvisar den andra (42B) i fråga om melodin till "Wie nach einer Wasserq.", dvs till motsvarande psalm i LPs. Metriskt överensstämmer *Palmchrons* version med LPs, GPs och KPs. Dikten är åttaradig med stavelserna 8, 7, 8, 7, 7, 7, 8, 8. I fråga om antalet verser skiljer sig PPs och LPs. PPs har nio, LPs och GPs sju och KPs tio strofer. Den 42 psalmens återges på följande sätt

av *Palmchron*:

Såsom efter watnet kalla
hiorten ropar med högt liud,
så min siäl i nödher alla,
törstar efter Herren gud.
Efter Gud then lefwand' är
står min trängtan och begär
när skall iag tå ther til komma
att iag seer Gudz ansicht fromma?

av *Lobwasser*:

Wie nach einem wasserquelle
Ein hirsch schreyet mit begir
Also auch mein arme seele
Ruft und schreyt Herr Gott zu dir
Nach dir lebendiger Gott
Sie durst und verlangen hat.
Ah wenn sol es dann geschehen
Dass ich dein antlitz mag sehen?

⁵ Jfr *Belfrage*, S., a.a., s. 60.

Det finns flera uppenbara likheter mellan de båda versionerna. Eftersom överensstämmelsen kunde bero på att både Palmchron och Lobwasser noggrant följer bibeltexten, skall början av psaltarsalmen som jämförelse återges i dess svenska och tyska version:⁶

2. Såsom Hiorten ropar effter
färskt Watn/ så ropar mijn
siäl Gudh til tigh.
3. Mijn Siäl törstar effter
Gudh/ effter then lefwande Gudh:
När skal iagh ther til komma/
at iagh måtte see Gudz Ansichte?
4. Mine tårar äro miiij Spijs dagh
och natt/ tå man dagliga til migh
säger/ Hwar är nu tin Gudh?

Wie der Hirsch schreiet nach
frischem Wasser/ so schreiet
meine Seele Gott zu dir.

3. Meine Seele dürstet nach
Gott/ nach dem lebendigen
Gott/ Wenn werde ich dahin
komen/ das ich Gottes ange-
sicht schawe?
4. Meine Trene sind meine
Speise tag und nacht/ weil
man taglich zu mir sagt/ Wo
ist nu dein Gott?

...

Såväl Palmchron som Lobwasser följer tämligen noggrant bibeltexten. Men både PPs och LPs har flera gemensamma avvikelser från Psaltaren, avvikelser som tyder på att ett direkt samband kunde finnas mellan PPs och LPs. Så återges t.ex. bibeltextens "färskt Watn" ("frischem Wasser") med "watnet kalla" och "wasserquelle". När hjorten ropar "med högt liud" ("mit begir") så är detta ett tillägg som inte finns i bibeltexten. Det samma gäller bestämningen till själen, "i nödhder alla" ("arme"). Både PPs och LPs talar vidare om "Herren gud" ("Herr Gott"), trots att Psaltaren har endast "Gudh"

("Gott"). Ordet "törstar" ("dürstet") återges i parallellismen med "trängtan och begär" ("durst und verlangen"). "Fromma" i PPs såsom bestämning till Guds ansikte finns däremot varken i bibeltexten eller i LPs. Också fortsättningen uppvisar stora likheter mellan PPs och LPs.

Vers 2:

Dagh och natt migh tårar heta
moste vara spjnsning min
när the (mig till att förtreta)
säija, hwar är gudhen tin.

...

Vers 2:

Tag und nacht mir meine zehren
Seind wie ein speiss oder brot
Wann ick das hör mit beschweren
Dass man fragt/ Wo ist dein Gott?

...

Som en jämförelse kan början av Gyllenhielms och Kempes bearbetningar anföras. Båda bygger på Lobwassers psaltare.

GPs 1644:

Som en hiort skrijar och trängtar/
Efter en fersk Watubrund/
Så ropar och til tigh längtar/
Min Siäl och aff hiertans grund:
Lefwandes Gudh effter tigh/
Min Siäl törstar dagheligh/
Ach när skal thet migh vndt wara/
At see titt Ansichte klara?

2.

Dagh och Natt aff mina Tårar/
Iagh warder spisadt för bröd/
När iagh hörer at man fråghar/
Hwar är tin Gudh.

...

KPs:

Som en Hiort begärligh skrijar/
Efter Watnet kalt och färskt/
Så min Siäl/ then tu befrjjar/
Ropar til tigh Herre mest/
Till tigh Gudh tu Lijfzens Brun/
Torster hon aff Hiertans grund/
När skal iagh doch aff thin Nådhe/
Få sitt (!) Ansichte beskådhe?

⁶ Den svenska texten återges enligt Gustav II Adolfs bibelöversättning år 1618 och den tyska enligt Luthers översättning år 1545.

2.

Min Spijs äre mine Tårar/
 När Fiender dageligh/
 Ropa öfwerliut som Dårar/
 Thesse Ord misshageligh:
 Hwarest är blifwen tin Gudh.
 ...

PPs står alltså i fråga om psalm 42 betydligt närmare Lobwassers text än både GPs och KPs, vilket ytterligare kunde anses stöda antagandet att Palmchron har utnyttjat LPs som förlaga. Detta enda exempel kan självfallet inte tillskrivas en avgörande betydelse som bevis för Palmchrons beroende av Lobwasser. En mera ingående jämförelse mellan andra parafraaser i PPs och motsvarande psalmer i LPs visar å andra sidan på stora olikheter mellan de båda psaltarsamlingarna.⁷

Men inte ens de många överensstämmelserna mellan Palmchrons och Lobwassers utformning av den 42 psalmen behöver innebära att ett direkt beroende skulle finnas mellan PPs och LPs. Lobwassers 42 psalm fanns nämligen redan tidigare översatt till svenska och ingår bl.a. i Mönsteråshandskriften (1646):⁸

Såsom effter watnet källa,
 Hiorten skrijar med högt liudh,
 Altså och min siäl med allo,
 Ropar till tig Herre Gudh,
 Till tig hon nu längtar först,
 Och hon lijder mykin törst,
 När skall iag doch ther till komma,
 Titt Ansichte see med fromma.

⁷ Av de 75 första psalmerna i PPs är endast nr 38B och 42B av samma meterklass som motsvarande psalmer i LPs.

⁸ Se Fransén, N., *Koralbok till Then Swenska Ubsala Psalmboken 1645* II (1940), s. 34. Samma bearbetning av psalm 42 ingår också i Ridderholmshandskriften (1693) p. 89 men med en annan melodi. Denna psalm är så gott som identisk med den översättning som har tillskrivits Lars Wiwallius (1650-talet) och tryckt 1682. Jfr Beckman, a.a., s. 892f. En omprövning av uppgiften om Wiwallius som översättare till denna psalm är sålunda nödvändig.

Denna version följer Lobwasser i ännu högre grad än Palmchrons bearbetning. Avslöjande för det nära beroendet är bl.a. ordet "skrijar" ("schreyet") i stället för Palmchrons "ropar" (rad 2) och "törst" ("durst") mot "trängtan och begär" i PPs.

Upptäckten av denna bearbetning leder till att antagandet, att Palmchron skulle ha utnyttjat LPs som förlaga, på denna punkt måste ifrågasättas. Palmchron kan möjligen vid utarbetandet av sin psaltare ha haft texten i LPs framför sig. Men betydligt närmare till hands ligger dock möjligheten att han har gjort bruk av den svenska versionen från Mönsteråshandskriften, antingen så att Palmchron har haft texten direkt framför sig eller att han med denna psalm i minnet har utarbetat sin egen version.

En jämförelse mellan psalmerna i Arrebos psaltare och Palmchrons samling visar inga större innehållsliga likheter. Den 42 psalmen, som i Arrebos bearbetning sjungs till melodin "Aff dybsens Nød lade oss till Gud", har följande lydelse:

Som Hiorten effter fersker Vand
 Higer oc skriger saare
 Saa stunder oc min Siæl oc Aand
 Til Liiffsens Kilde klare:
 Min fast törster effter Gud
 Til Liiffsens Herre staar mit Mod
 Hand kand mig alleene leske.

I några andra psalmer kan likväl vissa likheter mellan Palmchrons och Arrebos fattningar spåras, t.ex. i nr 6:⁹

PPs:

Ach Herre migh, o fadher min,
 ej straffa i tin wredhe
 och näpz mig ej i grymhet tin,
 för mina synder ledhe,
 män Herre migh var nådhelig

...

⁹ Jfr vidare nr 46C, 51A och 103C.

Arrebo:

Ach Herre Gud straff icke mig
Vdi din store Vrede,
Oc reffs mig ey, jeg beder dig,
Vdi din grymheds Hede,
O Herre Gud mig Naaden tee

...

Dessa likheter är dock inte så stora att de i någon högre grad kan anses som stöd för antagandet att Palmchron skulle ha anlitat Arrebos psaltare som förlaga.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera, att frågan om Palmchron har utnyttjat bestämda psaltarparafassamlingar som modell för sitt arbete kan besvaras först efter ingående litterära jämförelser, något som inte har varit möjligt i detta sammanhang. Genom några exempel har möjligheten antytts, att Palmchron som förlaga kan ha haft både Lobwassers och Arrebos psaltare, även om sannolikheten för detta förefaller mycket liten. Det slutgiltiga svaret på frågan om Palmchrons förlagor lämnas tillvidare öppen.

5.1.4. *Meter och stavelser*

I företalet till "*Sundhetzens Speghel*" (1642) har Palmchron, efter att först ha betonat vilket stöd minnet har av verser, "som på Rijm skriffne äre", redogjort för sina metriska principer:

"Såsom ock andra, som på vårt språk Verser eller Rijm vilja skrifva, motte hafva orsak at bättre lyffta vp Ögorne, sättia Orden i sitt tilbörighe ställe, så at hvar och een Stafvelse vthi Scansion sin rätta Accent bekommer, ey vphöjas then som lägre pronunciieras bör, eller tvärt emot. Äre härutinnan . . . någre fauter begångne, så tenck at ingen ännu på vårt Tungomål för migh ther om hafver giort några præcepta, ey heller hafver iagh sedt någhon tenterat på sådant sätt at skrifva: Vthan iagh hafver acktat sådant maneer som Tydskar, Holländer, Engländer, etc. i sina Verser observerat hafva, at icke någhon Stafvelse skal vara öfver eller felhas, hvar och en måtte hafva then rätta Accenten, såsom han i daglighe brvket gemenigast vthförd och pronuncierad varder. Elisiones hafver iagh ey för många giordt, som iagh seer hoos Tydska Nation som oftast skee. Aff thenna anledningen kan man

see, att vårt Språk ther til så väl kan böijas som något annat."¹

Sylwan, som ingående studerat Palmchrons diktning, skriver om "*Sundhetzens Speghel*":

"Det härskar . . . en noggrannhet, som är rent enastående: stavelseantal, aksent, cäsus, rim — alltsamman är i den prydligaste ordning. Man påträffar ingen omkastning av betoningen (icke ens i versens början), inga stympningar, nästan inga elisioner, vilket han själv understryker, — korteligen: så korrekta alexandriner har knappt någon senare av de verkliga skalderna skrivit, icke ens Samuel Columbus. Poesi skall man icke vänta, men det är sunt förstånd satt i taktfasta, otadliga vers, en klar och vederhäftig prosa, som ibland fornar sig till icke oävna sentenser."²

Också om detta omdöme inte direkt kan överföras på Palmchrons psaltarsamling, är det värt att observera, hur mån han var om att iakttå metriken regler.

I PPs växlar antalet versrader i stroforna mellan två och 13, stavelsernas antal i varje versrad mellan fyra och elva. Versmåtten är både jamb och troké. En viss förkärlek för åttaradiga verser kan skönjas. Inte mindre än 49 av de 216 parafaserna kan placeras i denna grupp. Tätt därpå följer de sexradiga med 46 psalmer.³ Det största antalet parafasor med lika antal versrader och stavelser finns bland de tioradiga med stavelserna 8, 7, 8, 7, 8, 7, 7, 8, 7, 7. Denna grupp omfattar 22 dikter vilka i princip kan sjungas till en och samma melodi. Då versifikationen är av betydelse när man försöker bestämma vilken melodi en psaltarparafas kan ha sjungits till, skall en översikt ges av parafaserna i PPs, grupperade efter antal versrader och stavelser.

¹ Citerat efter Sylwan, a. a., s. 42.

² Sylwan, a. a., s. 44.

³ I hugenottsaltaren utgör de sex- och åttaradiga parafaserna 2/3 av alla psalmer. Jfr Pratt, a. a., s. 26.

<i>Vers- rader</i>	<i>Stavelser</i>	<i>Nummer i PPs (och i KIPs)</i>
2	11,11	128 B
4	8, 7, 8, 7 8, 8, 8, 8 10, 10, 10, 10 11, 11, 10, 10 11, 11, 11, 5	15A, 125, 133 87, 123, 129, 136, 141A 49B 45A, 89, 105, 106, 107, 137 14, 53
5	8, 8, 6, 8, 8 8, 8, 7, 8, 7 11, 11, 11, 11, 5	11, 13B, 19B, 57B, 80, 121A, 132 147A, 50 19A
6	4, 4, 7, 4, 4, 7 6, 6, 7, 7, 7, 7 7, 7, 6, 7, 7, 6 8, 4, 7, 8, 4, 7 8, 7, 7, 8, 7, 7 8, 7, 8, 7, 7, 7 8, 7, 8, 7, 8, 7 8, 8, 7, 4, 4, 7 8, 8, 7, 8, 8, 7 8, 8, 8, 8, 8, 8 11, 11, 9, 5, 5, 9 11, 11, 11, 11, 11, 11	30A, 131 46A, 77, 116, 142 4B, 120 38B 128A, 141B 3B, 4A, 6C, 23B, 30B, 54, 70A, 121B, 124B, 130B 40 27A, 35, 36, 50, 58, 70B 6B, 16, 26, 28B, 41B, 47, 95B, 110A, 122, 127B, 130A, 143B 63 71A 41A, 78, 119
7	7, 6, 7, 6, 7, 7, 6 7, 7, 7, 7, 7, 7, 7 8, 7, 8, 7, 8, 8, 7	67B, 117A 23A, 24, 81, 117B 1C, 2, 6A, 10, 12, 37A, 38A, 39A, 55, 59, 60, 62A, 75, 108, 126, 140
8	7, 6, 7, 6, 6, 7, 7, 6 7, 6, 7, 6, 7, 6, 7, 6 8, 7, 8, 7, 7, 7, 8, 8 8, 7, 8, 7, 7, 8, 7, 8 8, 7, 8, 7, 8, 7, 8, 7 8, 7, 8, 7, 8, 8, 7, 7 9, 8, 9, 8, 9, 8, 9, 8	7, 8B, 124A 29, 52, 64, 76, 86A, 93, 100, 112, 113, 118, 127A, 130C, 150 8A, 13A, 39B, 42B, 43, 48, 82, 85B, 86B, 94, 96, 97, 98, 99, 110B, 144, 147B, 148, 149 49A 23C, 44, 66, 79, 115, 139A 9, 25B, 32B, 74, 109 31A
9	8, 7, 8, 7, 6, 6, 6, 6, 7 8, 7, 8, 7, 8, 7, 4, 6, 7 8, 9, 8, 9, 8, 8, 8, 4, 8 11, 9, 11, 9, 9, 11, 11, 6, 9	20B, 21, 46C, 61, 101 28A, 71B 3A, 5, 33, 34, 42C, 65, 84B, 91A, 92, 138, 145B 18A
10	8, 7, 8, 7, 4, 4, 7, 4, 4, 7 8, 7, 8, 7, 8, 7, 7, 8, 7, 7	83 1A, 20A, 25A, 27B, 31B, 32A, 42A, 46B, 51B, 56A, 57A, 62B, 71C, 84A, 85A, 90B, 95A, 103A, 111B, 139B, 145A, 146B

	8, 7, 8, 7, 8, 8, 7, 8, 8, 7 8, 8, 7, 8, 8, 7, 8, 8, 7, 7	68, 73A, 146A 17, 18B, 37B, 51C, 63B, 69, 73B, 90A, 91B, 102, 143A
11	5, 5, 6, 5, 6, 5, 6, 5, 4, 4, 4 8, 4, 9, 8, 4, 9, 6, 6, 4, 4, 7 8, 8, 7, 8, 8, 7, 4, 4, 4, 4, 8	117C 56B, 72 1D, 15B
12	7, 8, 7, 8, 7, 6, 7, 6, 7, 6, 7, 6 8, 4, 9, 8, 4, 9, 4, 4, 4, 4, 7, 7 8, 7, 8, 7, 6, 7, 6, 7, 6, 7, 6, 7	1B, 45B, 103C, 104 103B, 111A 134, 135
13	8, 8, 7, 7, 8, 8, 7, 7, 8, 8, 8, 7	22, 51A

7.2. Melodierna

7.2.1. Melodihänvisningar

Enligt Terserus' approbation 1658 var parafra-
serna i PPs "til en good deel" anpassade till "the
wanlige toner, som brukelige äro uti våra
Swenske församlingar".¹ Mer än hälften av pa-
rafraserna har också melodihänvisningar till
svenska kyrkovisor, t.ex. "Siunges såsom Min

siäl skall låfwa Herren" (nr 1B).

I följande förteckning över melodihänvisning-
arna i PPs har även det särstoff, som endast
ingår i KIPs, inarbetats men satts inom klammer.
Med parentes markeras sådana melodihänvis-
ningar, som gjorts med en annan parafra-
sas mellanled.

<i>Melodihänvisning:</i>	<i>Nr i PPs (och KIPs)</i>
[Ach He[rre] straffa icke mig	KIPs 59]
Ach wij syndar arme	117C
Af Adams fall	83
Af diupzens nöd	6A, 38
Allen till tig Herr Jesu Christ	3A, 5, 33, 42C, 65, 84B, 91, (92), (145B)
Begynna will iag till att prijsa	31A
Christe som lius och dagen är	123, (129), (141A)
Christus then rätte Herren	67B, (117A)
Dagen ifrå oss skrijdher	86A, 127A
Een Jungfru fødde itt barn	68
Ewinnerlig är mitt hopp till Gud	18A
Fadher wår som i himblen äst	63A
Från Gud will iag eij skillias	[KIPs 8B], 124A
[Frögda tig tu Christi brud	KIPs 46A, 77]
[Går här fram i sinne kära	KIPs 94]

¹ UUB: T 105.

Herren vthi sin högsta thron	2, 37A
Hjelp mig min Gud	(51C), 102, 143A
Hwar man må nu wäl glädia sig	1C
Hwi berömmar tu fast tig	140
Hörer till I christtrogne all	49B
Iag ropar till tig	28A, 71B
Iag tackar tig genom tin son	15A, 125, (133)
Iag will af hiärtans grunde	7, (8B)
Kommer hjit till mig säger	6B, 16, 26, 28B, 110A, [KIPs 127B], (130A), (143B)
Låfwa Gud min siäl	103B, 111
Mig gör stor lust och glädie	76, (130C)
Min håg frå människior	62, [KIPs 75]
Min siäl skall lofwa Herran	1B, 45B, 104, (134), 135
Mitt hiärta hwij grämer tu tigh	11, 13B, 19B, 57B, 80 (121), [KIPs 132]
När tig går hungers nöd vppå	147
När mig går sorg och nöd vppå	88, 139A
O Gud för tig iag klagar	4B
O Gud förlän mig tin nåd	56B, 72
O Herre Gud af himmelrijk, hwad tu	71A
O Herre Gud af himmelrijk, wij må	[KIPs 10], 12
O Herre Gud af himmelrijk, wår tillflycht	69
O Herre Gud betee tin macht	59, (60)
O Herre Gud gör nåd med (benåd) mig	22, 51A
O Herre Gud tin helga ord	44, (79), [KIPs 115]
På tig hoppas iag o Herre kär	27A, 35, 36, 50, 58, (70B)
Siungom nu af hiärtans grund	23A, 24, 81, (117B)
Så skön lyser then morgenstiern	1D, 15B
Sårgen för glädien går	77, (116)
Säll är then man som hafwer kär	9, 25B, 32B, 74, 109
Tacker Herranom	41A, (78), 128B
Thesse äre the tijo bud	19A
[Tig Herre iag har hiärtlig kär	KIPs (18B), (37B), 63B]
[Till tig av hiertans grunde	KIPs 76, 130C]
Tå mig går sårg och nöd vppå	23C
Vpstånden är wår Herre Christ	136
Vthan Herren faller oss till	75, 108, 126
Vthi tin stora wrede	4B, 120
Wid the elfwer i Babylon	73A
Wår Gud är oss en wäldig borg	20B, 21, 46C, 61, 101
Wår Herre Christ kom till jordan	67
Wändt af tin wredhe	14, (53)

Denna förteckning, som upptar 51 kyrkovisor i PPs och därtill fem i KIPs, ger en uppfattning om vilka koraler som på 1600-talet kunde betraktas såsom allmänt kända i Sverige. Men det bör påpekas, att vissa texter hänvisas till melodier, som förutsätter ett annat rad- och stavelseantal.² Om det härvid inte helt enkelt rör sig om skrivfel innebär sådana melodihänvisningar en mer eller mindre hårdhänt jämkning av text till melodi.

Som tidigare nämnts innehåller PPs också melodihänvisningar till sex kyrkovisor med tysk text. Det förefaller som om Palmchron inte känt till några svenska texter till dessa melodier men ändå kunnat förutsätta att läsaren skulle vara så hemmastadd i tysk sångrepertoar, att sådana hänvisningar kunde fungera.

<i>Melodihänvisningar till tyska kyrkovisor</i>	<i>Nr i PPs (och i KIPs)</i>
Ach Gott und Herr wie	30A, 131, (133)
Auf meinen lieben Gott	46A, (77), 142
Christus der uns selig macht	29, 52, (64), 93, 100, 112, (113), (118)
Mein hüter und mein hirt	119
O höchster Gott	45A, 89, 105, (106), (107), 137
Wie nach einer Wasserquelle	[KIPs 8A], 13A, 39B, 42B, (43), 48, (62B), 85B, 86B, 96, (97), (98), (99), (110B), 144, (147B), 148, (149)

De tre sista av dessa tyska melodiförlagor återfinns i Lobwassers psaltare men hade upptagits i olika tyska psalmböcker redan i slutet av 1500-talet och början av 1600-talet. Dessa hänvisningar avser alltså inte nödvändigtvis någon upplaga av Lobwasserpsaltaren.

En jämförelse med ovanstående tabell över antalet versrader och deras stavelseantal visar, att endast "Ach Gott und Herr wie" och "O höchster Gott" är ensamma företrädare för sina resp klasser. För hänvisningarna till de övriga fyra fanns det tänkbara ersättningar med svensk text.

5.2.2. *Andreas Dübens melodier*

Förutom alla melodihänvisningarna har PPs utskrivna melodier till 108 av parafaserna. Ingen av de utskrivna melodierna är emellertid identisk med den koral, som det hänvisas till. Dessa melodier är överhuvudtaget inte kända från någon av 1600-talets koralsamlingar. (Notex. 1).

Terserus skriver i sitt utlåtande, att Palmchrons parafaserna kunde sjungas efter kända me-

lodier men "ther utöfver" är "beprydde med herlige, loflige och alfvarsamme Melodier". Dessa melodier är "af then konstrijke och förfarne Mestaren, H.K.M:tz och kongl. Revidens Stadz berömlige Capellmestare Herr Anders Düben begåfvade och beprydde."³

² Nr 71A, 118, 122 och 124B.

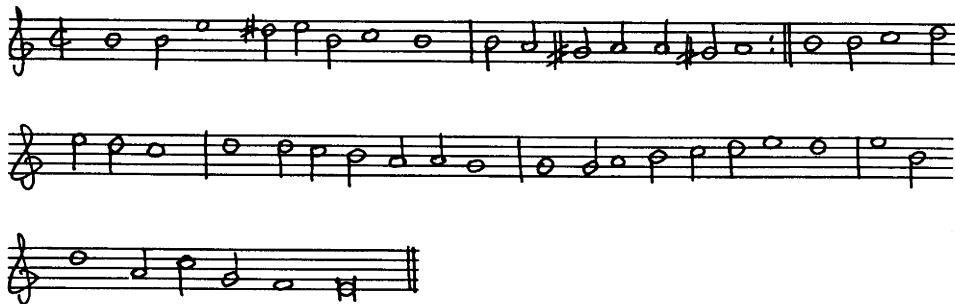
³ UUB: T 105.

Nr 8A

b-förtecknet i fras 2 saknas i KIPs

Nr 13A

Nr 43

Notex. 1. Sju melodier ur PPs/KIPs till texter, som även har melodihänvisning till Lobwasserpsalmen "Wie nach einer Wasserquelle".

Nr 48

Nr 96

Nr 144

Nr 148

*Andreas (Anders) Düben*⁴ tillhörde den kända tyska musikersläkt som i närmare 100 år dominerade svenskt musikliv. Han föddes i Leipzig i slutet av 1590-talet, studerade 1614–1620 orgel för Sweelinck i Amsterdam och kom omkring år 1620 till Stockholm, där han blev hovorganist och 1625 tillika organist i Tyska kyrkan. Düben åtnjöt stort anseende vid hovet och kom under en tid av 40 år att vara den ledande gestalten i Stockholms musikliv, främst som ledare för det kungliga hovkapellet, en befattning som han officiellt innehade från 1640 till sin död den 7 juli 1662. Under sin verksamhet som hovkapellmästare komponerade Düben musik till olika officiella högtidligheter, bl.a. den åttastämmiga "*Pugna triumphalis*" till Gustav II Adolfs begravning (1634) och ett *Miserere* vid Karl X Gustavs jordfästning (1660). Av hans bidrag till hovmusiken finns 20 danser för stråkinstrument bevarade. Någon större tonsättarbegävnin anses Andreas Düben inte ha varit.

Düben har sålunda bistått Palmchron med melodierna till psaltarsamlingen. Så länge inga uppgifter påträffas, vilka talar emot Terserus' meddelande om att Düben har komponerat eller ev. endast redigerat melodierna i PPs, finns det inga skäl att betvivla denna underrättelse. Under förutsättning att melodierna i PPs är originalkompositioner och inte avskrifter ur andra koralsamlingar, ger PPs ett betydande tillskott till den hittills kända Dübenmusiken och samtidigt till det svenska koralkomponerandet under 1600-talet.⁵

Helt opåverkad av sin tids koraltredition har Andreas Düben inte varit. Vissa melodier i PPs

utgör i högre eller lägre grad en efterklang av kända koraler. Så är t.ex. början av psalm 61 "Hör Gud min bön och achta på" identisk med den första frasen till parafrasen över den 130 psalmen "Aus tiefer Not schrei ich zu dir" (Zahn⁶ nr 4437). Den tyska melodin har dock sju fraser medan Dübens har nio. Inte bara början av melodin i PPs påminner om den gamla koralen. Också senare fraser innehåller drag av den reformationstida melodin. (Notex 2).

På motsvarande sätt börjar nr 143 i PPs, vilken hänvisar till "Hielp mig min Gud", med begynnelsefrasen ur Burchard Waldis' melodi till den 25 psalmen i "Der Psalter . . ." 1553 (Zahn nr 4466). I nr 144 finns intervallmässiga överensstämmelser med "Wie nach einer Wasserquelle" i både första, sjätte och sjunde fraserna (se notex. 1).

5.2.3. *Analys av melodierna*

I en melodi kan den framåtskridande rörelsen ske på tre olika sätt: språngvis, stegvis eller genom en rörelse vidare till samma tonhöjd. Karaktären hos en melodi beror i hög grad på de intervall som bildar den melodiska linjen. I den äldre protestantiska koraltreditionen var stegvisa diatoniska rörelser ett dominerande drag. I Lobwassers psaltare är frasernas melodiska linje i medeltal till 80 % diatonisk.¹

Det är inte möjligt att här presentera en statistik över intervallen i PPs för att därigenom beskriva korallernas melodiska linje. Som ett helt allmänt omdöme kan det likväl framhållas, att PPs i musikaliskt hänseende följer de traditionel-

⁴ För närmare uppgifter om Andreas Düben se Norlind, T., *Familjen Düben* (Svensk tidskrift för musikforskning 1942); dens., a.a. 1944, s. 18, 32, 53ff, 64ff, 85, 104; Lundgren, B., *Düben*, art. i Sohlmans musiklexikon 1 (1948), sp. 1238ff; Kyhlberg, B., *Düben, A.*, art. i Sohlmans musiklexikon 2. uppl bd 2 (1975), s. 371f.

⁵ I samband med två melodier, nr 38A och 45A, förekommer otydliga anteckningar som närmast bör tolkas som initialerna "G.D". Det måste bli en öppen fråga om Andreas Düben ensam var ansvarig för melodierna

i PPs. Initialerna G.D. vid de ovan nämnda psalmerna kunde vara en antydning om att han hade biståtts av en annan familjemedlem, nämligen sonen, hovkapellisten och sedermera hovkapellmästaren *Gustav Düben* (1624–1690). Om denne se Kjellberg, E., *Düben, G. d.ä.*, art. i Sohlmans musiklexikon 2. uppl bd 2 (1975), s. 372ff.

⁶ Zahn, J., *Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder bd I–VI* (1889–93).

¹ Jfr Pratt, a.a., s. 51.

Notex. 2. Övre notraden = "Aus tiefer Not" (Zahn nr 4 437).
Undre notraden = "Hör Gud min bön" (PPs nr 61).

la principerna. Stora intervall med en ojämn linje och hoppande rörelser hör till ovanligheterna (t.ex. sista frasen av nr 13A, se notex 1). Å andra sidan är den nästan genomgående skalliknande rörelse, som finns i nr 88, att betrakta som en ytterlighet åt motsatt håll i PPs.

Exempel på liknande melodier med en tämligen jämnt flytande rörelse är vidare nr 1C, 19A, 24, 41A, 147A och 148. Överhuvudtaget är skalliknande rörelser uppåt eller nedåt vanliga i PPs.²

Melodiernas ambitus varierar mellan sext och undecima. Det vanligast förekommande tonomfånget är oktaven. Detta finns i närmare en tredjedel av melodierna. En gruppering av de 108

melodierna enligt ambitus ger följande fördelning:³

oktav:	35
decima:	26
nona:	22
septima:	11
sext:	9
undecima:	5
Summa	108 melodier

I Tyskland hade kyrkotonarterna redan under 1500-talet börjat upplösas för att under de följande århundradena ersättas av dur och moll. I Sverige inträdde denna förändring senare, och kora-

² Se t.ex nr 3A (fras 2), 24 (fras 2), 37A (fras1), 70A (fras 2), 120 (fras 2), 130A (fras 1), 145A (fras 8 och 9), 147A (fras 5) och 148 (fras 5–7).

³ Av de sex melodier som finns utökade i KIPs men saknas i PPs har 3 omfånget undecima (nr 23B, 50 och 59), 1 duodecima (nr 121B) och 1 tredecima (nr 12).

lerna höll sig ännu i mitten av 1600-talet till kyrkotonarterna.⁴ Detta gäller självfallet också melodierna i PPs. Därvid är det två tonarter som överväger, nämligen den (mollbesläktade) doriska och den (durbesläktade) joniska. Inte mindre än 52 eller närmare hälften av PPs' melodier går i den doriska tonarten, av dessa 25 transponerade till g-dorisk.⁵

Ovan framhölls att stegvisa rörelser är vanliga i PPs' melodier. En mera ingående undersökning av de motiv och figurer, som i övrigt kunde anses vara kännetecknande för melodierna, är inte möjlig inom ramen för detta arbete. Några typiska sätt för Düben att börja en melodi skall dock presenteras.

Ett vanligt inledningsmotiv är en tersrörelse uppåt. Närmare en femtedel av melodierna (20 av 108) börjar på detta sätt. Med hänsyn till melodins fortsättning efter det inledande tersintervallet kan två figurer särskiljas.

I den ena figuren följer två sekundsteg upp till kvinten ovanför utgångspunkten. Så börjar melodi nr 1C, 44, 65, 80, 102, 123 och 128A. Den andra figuren har efter tersintervallet en nedåtgående stegvis rörelse tillbaka till begynnelse-tonen. Denna figur inleder nr 1A, 6A, 11, 38A, 63A, 67B, 103A och 127A, likväl med en avvikande rytm i några av melodierna. Nr 6A och 67B är nästan identiska genom hela den första frasen.

Omvänd början med terssprång nedåt förekommer i början av nio melodier.⁶

⁴ Jfr Hansson, a. a., s. 102ff.

⁵ På grund av tolkningssvårigheter har det sina risker att gruppera melodierna enligt kyrkotonart. Blandformer är inte ovanliga. Därför bör indelning enligt tonart läsas med en viss försiktighet när den här anges till följande: dorisk 52, jonisk 24, mixolydisk 12, aeolisk 9, frygisk 9 och lydisk 2. Även om denna gruppering inte skulle visa sig vara exakt, ger den likväl en uppfattning om tendenserna i PPs. För en jämförelse med 118 ursprungligen tyska melodier, som förekom i Sverige i mitten av 1600-talet, hänvisas till Burger, E., *Deutsche Kirchenmelodien in Schweden* (Kyrkohistorisk årsskrift 1932), s. 240.

⁶ Nr 16, 21, 30A, 76, 90A, 114, 124A, 131 och 148.

En stegvis rörelse uppåt eller nedåt inleder 18 melodier.⁷ Vanligare än två fallande sekunder är två stigande, vilket finns i tolv av melodierna. Molltersen är betydligt mer representerad än durtersen. Kvartsprång uppåt inleder elva melodier och samma intervall nedåt fyra melodier.⁸ Med kvintsprång börjar slutligen tolv och oktavsprång två melodier.⁹

En markant tredubbel upprepning av samma ton, känd bl. a. från Luthers "Vår Gud är oss en väldig borg", inleder fyra av melodierna i PPs, nämligen nr 18B, 22, 33 och 45A.

Den schematiska framställningen av inledningsmotiven i PPs' melodier ger ingen bild av melodiernas allmänna karaktär. Den har endast velat åskådliggöra några drag i Dübens sätt att börja en melodi. Om melodierna sedan rätt ofta framskrider i stegvisa rörelser, så betyder detta likväl inte att större intervall inte skulle förekomma. Både ters-, kvart- och kvintsprång avbryter då och då den stegvisa rörelsen. Vidare uppträder motiv som måste betraktas som onaturliga, om inte direkt felaktiga. Till dessa hör t. ex. den överstigande kvarten i en skalliknande rörelse, bl. a. i nr 17 (fras 2) och 63A (fras 4).

Den överstigande kvarten förekommer därtill som direkt intervall i ett par melodier, t ex nr 89.

Den överstigande kvarten klingade inte endast främmande i samtidens öron. Den betraktades närmast som en musikalisk dödssynd. Att den förekommer i PPs behöver likväl inte betyda att intervallet skulle ha utförts exakt såsom notskriften utvisar. Undvikandet av den överstigande kvarten ansågs av allt att döma vara så självklart,

⁷ Uppåt: nr 2, 4A, 7, 8A, 43, 54, 62A, 70A, 81, 82, 100 och 145A samt nedåt: nr 24, 37A, 41A, 51A, 83 och 88. Nästan helt identiska är de första fraserna i nr 81 och 100. Större likheter finns vidare mellan nr 2, 4A och 82.

⁸ Uppåt: nr 17, 27A, 39A, 40, 52, 68, 75, 91A, 103B, 104 och 110A samt nedåt: nr 14, 56A, 74 och 139A.

⁹ Kvint uppåt: nr 3A, 9, 10, 15A, 31A, 47, 73A, 111A, 119 och 125. Kvint nedåt: nr 61 och 71A. Oktav uppåt: nr 46A och 120.

att det inte ens uppfattades som nödvändigt att markera detta i notskriften. För undvikande av tritonus lästes den övre noten automatiskt ett halvt tonsteg lägre än den hade noterats.¹⁰

Till de musikaliska överraskningarna i PPs' notskrift hör vidare den kromatiska rörelse som uppträder i flera av melodierna. Kromatiska intervallföljder var i bruk redan under antiken men förekommer inom europeisk musik egentligen först under 1500-talet för att under barocktidsvarvet bli vanliga såväl i affektladdad solomelodik som i instrumentala temata.¹¹ I äldre koraler är kromatik ytterst sällsynt. Det oaktag återfinns den i sju av PPs' melodier.

När en sådan trång melodik förekommer i PPs, är det med tonerna g-giss-a som de centrala.¹²

Före slutet av 1600-talet var det vanligt att endast b förekom som fast förtecken för en hel melodi i svenska koralsamlingar. Melodin stod för det mesta i fundamenttonarten med tillägg av accidentaler där så behövdes. Kors såsom förtecken för en hel melodi anses däremot inte ha förekommit i Sverige före 1697 års koralspsalmbok.¹³ PPs modifierar likväl denna uppfattning. Flera av dess melodier har nämligen ett kors som fast förtecken.¹⁴

Sammanfattningsvis kan i fråga om melodierna i Palmchrons psaltare konstateras, att psalmerna är avsedda att sjungas till tonerna av de kända

svenska koraler, till vilka psaltarhandskriften hänvisar. Därtill finns 108 andra melodier utskrivna till parafaserna. Dessa har – enligt Terserus utsago 1658 – utarbetats av hovkapellmästaren Andreas Düben och är avsedda att brukas som alternativ till de kända korallerna. Dessa melodier, för vilka inga förlagor har påträffats, följer i huvudsak tidens korallstil, även om vissa främmande element, t.ex. kromatik, förekommer.

6. Palmchrons psaltare i den svenska traditionen

6.1. *En luthersk reaktion mot den reformerta Lobwasser-psaltaren*

1600-talets förra hälft utgjorde en blomstringstid för parafaserade psaltarsamlingar. Många är de diktare som då fann en glädje i att överföra Psaltarens psalmer till sångbar vers.¹ Det var också vid denna tid som hugenottspsaltarens utbredning nådde en höjdpunkt genom att översättningar av psaltaren till olika språk spreds över vida områden.² Den på många håll så populära reformerta sångsamlingen blev ändå inte lika vänligt mottagen överallt. I renlärighetens tidevarv var det inte annat att vänta än att misstro skulle möta sångerna, uppkomna i ett land med en främmande bekännelse, detta trots att de återgick direkt på bibliska texter.

Ambrosius Lobwasser var själv lutheran, och hans översättning av den reformerta sångsamlingen vann genklang bland lutheraner i de flesta länder där den wittenbergiska läran hade blivit en förpliktande tro. Men hugenottspsaltaren stötte också på motstånd. Varningar uttalades för den kalvinistiska villfarelsen. Försök gjordes att besegra den reformerta psaltarsamlingens popularitet genom att skapa motsvarande verk i äkta

¹⁰ Jfr Pratt, a. a., s. 38. — Jfr LPs 48. psalmen, Zahn, a. a. nr 7988. Kempes psaltare (1650) har utsatt b-tecknet för den övre noten. Detta kunde tyda på att tolkningen ett halvt tonsteg lägre inte längre ansågs så självklar, att förtecknet inte behövdes.

¹¹ Bengtsson, I., *Kromatik*, art. i Sohlmans musiklexikon, 2. uppl. (1977) s. 193ff.

¹² Se vidare nr 16 (fras 6), 32A (fras 2*, 38B (fras 3), 51A (fras 1), 62A (fras 7) och 69 (fras 1). En kromatisk rörelse förefaller därtill att finnas i slutet av den första och början av den andra frasen i nr 19A (d-ciss-c-h). Av sammanhanget framgår det dock att c:et skulle sjungas som ciss.

¹³ Jfr Hansson, a. a., s. 76f.

¹⁴ Nr 19A, 24, 32A, 40, 52, 82 och 103A. Av dessa har alla utom nr 19A två kors.

¹ En översikt av psaltarparafassamlingarna på tysk mark ger bl. a. Cordier, L., *Der deutsche evangelische Liederpsalter* (1929).

² Jfr Belfrage, S., a. a., s. 30ff. Schjørring, a. a., s. 53.

luthersk anda till tonerna av kända lutherska koraler.

År 1602 utkom i Leipzig en psaltare som bildade en medveten reaktion mot den fransk-tyska samlingen av Lobwasser och som var avsedd som en luthersk motsvarighet till Lobwassers-psaltaren. Det var *Cornelius Beckers* (1561–1604) "*Der Psalter Davids Gesangweis, Auff die in Lutherischen Kirchen gewöhnliche Melodeyen zugerichtet*."³ Redan i förordet framstår Becker som en ivrig förkämpe för den lutherska läran mot all kryptokalvinism. Han ville ge de lutherska kyrkovisorna deras rätta ställning och hålla Lobwassers översättning av de reformerta psalmerna med deras påstådda skrifförfalskningar fjärran från den rena lutherska kyrkan, "weil Lobwasser die Psalmen auf fremde, französische und für die weltlünsternen Ohren lieblich klingende Melodien gesetzt habe, was zu dem auch die Gefahr mit sich führe, Religionsirrtümer im Sakrament zu befördern und dem hochschädlichen Calvinismus den Weg zu bahnen."⁴

Beckers psalmer sjöngs till ursprungligt lutherska melodier. Summarierna bestod av rimmade verser som sammanfattade psalmernas huvudtankar. Beckers psaltare utkom i flera upplagor. Den översattes till latin (1609), och den harmoniserades fyrstämmigt av bl.a. *Seth Calvinius* (43 psalmer år 1605) och av själve *Heinrich Schütz*, som försåg Beckers psaltare med 92 nya melodier (1628).⁵

I Danmark fick Becker en efterföljare i *Anders Christensen Arrebo*.⁶ Denne utgav år 1623 "K.

Davids Psalter sangvis udsat under hundrede og nogle Melodier og Toner, som i vore danske Kirker og christelige Huse brugelige og velbekante ere" med en andra omarbetad utgåva med tryckta melodier 1627.⁷ Arrebo polemiserar inte direkt mot Lobwasser. Han framhåller i förordet till sin psaltare hur Lobwasser har "ladet sig den Frantszka Edition saa vel behage, at hand i sin Tydske version, icke aleniste haffver deres fremmede oc ubekante Melodier beholdet, men end oc deres korte Summarier oc paraphrases, med passelig Davidiske grund (fornemlig i en stor part aff de Prophetiske Psalmer) gantske stricte æmuleret oc efterfuld."

En biton av kritik från Arrebos sida mot Lobwasser är omisskännlig. Förebräelserna riktas dock främst mot melodierna. Någon textsamling med psaltarparafrafer fanns ännu inte tryckt på danska. Att erbjuda en samling psaltarparafrafer "paa vort Danske Tungemaal" var enligt psaltarens förord Arrebos främsta önskemål, och därvid "Texten (som forhaabis) uden stor gewalt oc misstyding." Men han ställde också andra krav: "icke under de fremmede Franske Toner, som den gemene Almue icke enten lærd haffver, eller (maa skee) ald sin Liiffs tid lære skulde: Men under saadanne Melodier, som udi cythara Lutheri oc vore Psalmebøger findis, oc ellers i vore Christelige Huse giengse ere, oc skøt huer Vican oc Legmand icke ubekante."

Varje psalm har förutom hänvisning till en känd dansk koral, en fyra versrader omfattande rimmad sammanfattning av psalmens innehåll och Psaltarens verser utmärkta i marginalen. Den andra förbättrade upplagan 1627 har därtill melodistämman utskrivna till de flesta psalmer.

Även om Arrebo inte direkt hänvisar till Beckers psaltare som förlaga och modell, står det dock klart att Beckers sätt att försvara det genuint lutherska arvet genom Arrebos psaltare "helt

³ Titeln efter Zahn, a.a., VI, s. 100. För närmare uppgifter om Becker se bl.a. Koch, E., *Geschichte des Kirchenlieds und Kirchengesangs 2* (1867), s. 219f; Lorenzen, K., *Becker, Cornelius* art. i *Die Musik in Geschichte und Gegenwart I* (1949–1951), s. 1481ff; *Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte 2*, sp. 734, 738f.

⁴ Citat efter Koch, a.a., s. 221.

⁵ Koch, a.a., s. 222. Lorenzen, a.a., sp. 1482. Zahn, a.a., VI, s. 144ff.

⁶ Se Rørdam, a.a., s. 17ff.

⁷ Jfr Rørdam, a.a. II, s. 30. Schjørring, N., *Det 16. og 17. Århundredes verdslige danske visesang* (1950), s. 184ff.

foldede sig ud på dansk grund.”⁸

Också i Sverige riktades kritik mot Lobwassers psaltare. I en predikan om kyrkovisornas roll i gudstjänsten behandlade *Johannes Botvidi* (1620) även psalmdiktningen. Han framhöll hur det är tryggast att förbli vid de gamla och sedvanliga sångerna som är gillade och antagna av alla. Man skulle inte ”vertera och affsätia Papistiske och Calviniske Psalmböcker: Effter thet the äre vppenbara Kennemerke til Papistiske och Calviniske Församlingar. Och then som äro medh Papistisk och Calvinisk Surdeg syrade.”⁹ Med ”Calviniske Psalmer” avsågs högst troligt Lobwassers psaltare.¹⁰

Sju år senare riktade sig domkapitlet i Västerås direkt mot Lobwassers psalmbearbetning. I Sättra hade tyskarna 1627 önskat få hålla bl.a. tysk aftonsång på söndagarna med läsning av evangelium och sjungande av ett par psalmer. Deras anhållan bifölls men med tydliga instruktioner om vilka psalmer som fick användas. ”Inthet bruka fremmande psal[mer], uthan sådana som the bruka i Lybeck etc.; inthet Lobwasser.”¹¹

Varningen mot Lobwassers psaltare är klart uttalad: ”inthet Lobwasser.” Inte ens på tyska var det tillåtet att i Sverige sjunga ur denna bok. Förbudet mot den reformerta psaltaren visar, såsom Sixten Belfrage har påpekat, inte endast att Lobwasser var misstänkt i Sverige utan också att hans psalmer var så kända och spridda, att man på förhand måste uttala en varning mot dem.¹²

Att man på vissa håll, såsom exempelvis i Västerås, uttalade varningar och förbud mot Lobwassers psaltare behövde likväl inte betyda att denna skulle ha varit helt bannlyst. Enskilda översättningar av psalmer ur LPs upptogs i olika

psalmböcker.¹³ Och endast fem år efter varningen till tyskarna i Sättra från Västerås domkapitel utkom *Carl Carlsson Gyllenhielms ”Psalmorum aliquot, tum Davidicorum, ex Ambrosio Lobwasser e Germanico in Svecicum idioma translatorum”* med förord av biskopen i Strängnäs, Laurentius Paulinus Gothus, och i nya upplagor 1644 och 1649 samt i sin helhet år 1650 av Abraham Kempe.¹⁴

Misstänksamheten mot sådant som kunde anses representera den reformerta bekännelsen, hade likväl ingalunda minskat vid mitten av 1600-talet. Den var tvärtom mycket framträdande på tongivande teologiskt håll och riktade sig även mot allt som vittnade om ”konfessionell internationalism”¹⁵

Inställningen till Lobwassers psaltare synes således ha varit ambivalent: den både förbjöds och accepterades. Vår uppgift blir att om möjligt försöka placera in Palmchrons psaltare i detta helhetssammanhang. Är PPs att betrakta som en fortsättning på Lobwassertraditionen i Sverige, eller bör psaltarbearbetningen snarare ses som en protest mot den reformerta sångsamlingen i likhet med psaltarsamlingarna av Becker och Arrebo? Eller kan PPs tänkas inta en självständig mellanställning utan sidoblickar vare sig åt äkt-luthersk iver eller misstänkt kalvinism?

Vi har tidigare jämfört PPs med Lobwassers psaltare för att spåra ett eventuellt beroende eller inflytande. Granskningen visade sig likväl leda till svaga resultat. Texterna i PPs hänvisar till tre koraler som ingår i LPs, men sambandet med den reformerta psaltaren är troligen endast skenbart, då de tre åsyftade melodierna tidigt ingick i andra tyska koralsamlingar. Då inga entydiga ställningstaganden, vare sig för eller emot Lobwasser, finns uttalade i PPs eller om PPs i samtida dokument, måste varje försök att klar-

⁸ Schjørring, 1963, s. 56.

⁹ Citat efter Belfrage, S., a.a., s. 61.

¹⁰ Jfr Belfrage, S., a.a., s. 61.

¹¹ *Kyrkohistorisk årsskrift 1916*, s. 259. Se även Belfrage, S., a.a., s. 61.

¹² Belfrage, S., a.a., s.62.

¹³ Jfr Belfrage, S., a.a., s. 64, 166.

¹⁴ Jfr ovan s. 5f.

¹⁵ Göranson, S., *Ortodoxi och synkretism i Sverige 1647–1660* (1950), s. 200ff.

göra PPs' position i brytningen mellan en reformert och en luthersk ståndpunkt förbli hypotetiskt.

Genom de tre upplagorna av Gyllenhielms psaltare och senare genom Kempes översättning av hela LPs med utnyttjande av dess melodier, liksom också genom enskilda översättningar av psaltarparafrafer i olika psalmböcker, hade Lobwassertraditionen vunnit fast mark i Sverige vid tiden för PPs' tillkomst. Man måste därför ställa sig tveksam inför antagandet att Palmchron skulle ha ansett det av intresse att berika de svenska församlingarna med ytterligare en Lobwasseröversättning. Om Palmchron trots allt hade haft för avsikt att skapa en ny svensk version av den reformerta sångsamlingen, kunde man anta att detta hade meddelats, om inte i själva psaltarhandskriften, så åtminstone av Johannes Terserus i hans approbation. Detta är likväl inte fallet. Vidare skulle det ha legat nära till hands för Palmchron att utnyttja de melodier och de versmått som förelåg i LPs. Med undantag av melodihänvisningen för nr 42B antyder ingen psalm i PPs ett samband med motsvarande psalm hos Lobwasser. Det förefaller därför som om Palmchron vid utarbetandet av sin psaltare inte hade beaktat LPs, den psaltarsamling som det hade legat närmast till hands att utnyttja som modell och förlaga.

Tänkbart är att Palmchron arbetade helt självständigt utan hänsyn till tidigare psaltarsamlingar. Innan denna fråga besvaras, måste ett eventuellt inflytande från den mera äktlutherska psaltartraditionen från Becker och Arrebo närmare granskas.

Palmchrons psaltare företer nämligen flera yttre likheter med Beckers och Arrebos psaltarbearbetningar. Beckers sätt att ersätta LPs' summarier i prosastil med små rimmade verser, sammanfattande psalmens innehåll, övertogs i Danmark av Arrebo och uppträder första gången i Sverige i PPs. Denna tekniska likhet kunde självfallet vara utan samband med Becker och Arrebo. Det ligger dock nära till hands att anta att Palmchron kände till den tyska lutherpsalta-

ren¹⁶ och/eller den danska och därvid övertog deras sätt att framställa summariet.

Kännetecknade för Becker och Arrebo är deras strävan att använda endast kända, lutherska koraler som melodier till sina psaltarpsalmer, också om motiveringarna är något olika. Arrebo ansåg att Lobwassermelodierna var obekanta och omöjliga att sjunga för allmoge. Becker vände sig mot melodiernas världsliga form.¹⁷ Båda vill ta de gamla lutherska melodierna till heders.

Samma förutsättningar gäller för PPs. Anvisningarna för de melodier, efter vilka psaltarparafraferna är avsedda att sjungas, pekar alla på kända lutherska koraler.¹⁸ I sin "censura" av PPs betonar Johannes Terserus vidare att texterna är "stälte effter the wanlige toner, som brukelige äre uti wåre Swenske församlingar."¹⁹ Också om Kempe på titelbladet till sin psaltare framhåller att hans psalmer sjungs "effter wanligh Melodie" och därmed avser de franska hugenottmelodierna, bör en skillnad göras mellan vad som hos Terserus avses med "wanlig" och vad Kempe åsyftar.

För Kempe var de vanliga psalmmelodierna de som fanns i LPs, eftersom dessa var de dittills brukade. Däremot finns det inga skäl att anta att samtliga hugenottmelodier skulle ha varit allmänt kända i Sverige i mitten av 1600-talet.²⁰ För Terserus var de lutherska melodier, som verkligen brukades, de vanliga. Hans framhållande av att Palmchrons psaltarparafrafer "aldeles öfwerens stemma" med den lutherska läran kan vidare vara en antydning om betydelsen av att inga främmande bekännelseelement av typ kalvinism var

¹⁶ Flera av Beckers psalmer var kända i svensk kyrkosång. Jfr Wrangel, a.a. 1892, s. 199ff.

¹⁷ Jfr ovan s. 32.

¹⁸ Ett problem utgör hänvisningarna till de sex tyska kyrkovisorna. Jfr ovan s. 25.

¹⁹ UUB: T 105.

²⁰ Enligt Hakvin Spegels företal till sin psaltare hade psaltarsamlingarna av Gyllenhielm och Kempe svåra melodier, varför de inte "offentligen brukades". Linköpings stifts- och landsbibliotek: T 220.

önskvärda. När det var fråga om parafraaserade psaltarpsalmer med melodier låg denna fara nära till hands på grund av Lobwasseröversättningarna.

Utnyttjandet av lutherska koraler som melodimaterial och de rimmade summarierna för varje psalm är gemensamma drag mellan PPs och de lutherskt inriktade samlingarna av Becker och Arrebo. Något direkt samband mellan PPs å ena sidan och Becker och Arrebo å andra sidan har inte kunnat konstateras.²¹ Däremot kunde de yttre likheterna tala för att vi i PPs har att göra med en (tyst) svensk reaktion mot de i så många länder allt populärare Lobwasseröversättningarna. Som ett led i Lobwassertraditionen bör Palmchrons psaltare däremot inte räknas.²²

Också om PPs kunde betraktas som en svensk motsvarighet till en luthersk reaktion mot den reformerta psaltarsamlingen i enlighet med Beckers och Arrebos principer, bör den inte fränkännas den självständighet som trots allt tillkommer den. Denna självständighet kommer till synes i strävan att låta psaltartextens mening komma till sin rätt genom flera olika versioner av samma psalm. De utskrivna melodier som finns i PPs och som inte tidigare var kända i luthersk koraltradition, visar vidare att Palmchron har velat gå ett steg vidare från den lutherska linje som representeras av Becker och Arrebo. Palmchron nöjde sig inte med de kända lutherska koralerna, utan ville genom de nya melodierna åstadkomma en psaltare som både litterärt och musikaliskt erbjöd nytt material.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera i fråga om PPs' förhållande till de traditioner, som representeras av den reformerta Lobwasserpsal-

taren och den lutherska Beckersamlingen, att något entydigt svar ännu inte är möjligt att ge. Palmchrons psaltare är inte ett led i Lobwassertraditionen, men den tar å andra sidan inte heller skarpt avstånd från den av samtidens teologer misstänkliggjorda reformerta sångtraditionen. Flera likheter med Beckers och Arrebos arbeten tyder på att Palmchrons psaltare i Sverige skulle kunna antas representera en lågmält protest mot Lobwasser. Denna reaktion skulle i övrigt vara helt i linje med tidens lutherska renlighetsiver.

6.2. PPs ställning i senare svensk tradition

Enligt Johannes Terserus' approbation fanns det "många" som önskade att PPs skulle tryckas. Psaltarsamlingen var dock inte avsedd som någon officiell kyrklig sångbok utan skulle betjäna det privata andaktslivet.¹

PPs kom aldrig att tryckas, varken under Palmchrons livstid eller senare. Varför det mödosamma arbete, som hade nedlagts på psaltarskriften, inte kom "uti theras händer, som til . . . gudlige öfningar lust och behagh hafwa",² förblir en öppen fråga. Noggranna förberedelser hade vidtagits. Redan tre år innan den teologiska fakulteten i Uppsala hade underställt PPs censur och därvid ansett den vara inte endast acceptabel utan t.o.m. lovvärt korrekt, hade kungligt privilegium beviljats för tryckningen.³ Inga dokument har påträffats som skulle kunna avslöja varför psaltarsamlingen aldrig kom att lämna handskriftsstadiet, och varje försök att ge ett svar måste förbli mer eller mindre grundade antaganden. Möjligen kom Palmchrons död som ett hinder i vägen. Han avled nämligen bara ett par månader efter det att Terserus hade skrivit sin approbation av psaltaren. Möjligen har det pågående arbetet med en revision av den svenska psalmboken förändrat tryckningsplanerna.⁴

²¹ Då Beckers psaltare inte har varit tillgänglig för föreliggande arbete, måste åsikterna om sambandet mellan den och PPs bygga på andrahandsuppgifter av J.W. Beckman vars upplysningar om svenska psaltarparafraasamlingar under 1600-talet i flera avseenden har visat sig vara felaktiga. Beckman, a. a., s. 1008.

²² Detta i motsats till Beckman, Wrangel, Norfind, Moberg.

¹ UUB: T 105.

² UUB: T 105.

³ RA: Biographica P:4.

⁴ Jfr Wahlström, a. a., s. 14ff, 24.

Om Palmchrons psaltare hade tryckts, skulle psaltarsamlingens ställning säkert ha blivit en annan i den svenska traditionen än vad ett handskrivet exemplar kunde åstadkomma. Helt i glömska föll PPs dock inte. Under flera årtionden efter dess tillkomst förekommer hänvisningar till PPs i olika sammanhang. Henrik Falkenbergs berömmande ord om Palmchrons arbete i samband med att frågan om den svenska psalmbokens revision behandlades har tidigare berörts.⁵

Psalmförfattaren Hakvin Spegel finner i flera sammanhang orsak att hänvisa till Palmchrons arbete. I företalet till Spegels psaltare nämns PPs bland flera andra psaltarparafressamlingar.⁶ I ett brev till Israel Kolmodin och Jesper Swedberg berättar Spegel vidare att han hade haft PPs till låns och studerat den.⁷

PPs förefaller sålunda att ha spelat, om än inte en stor, så åtminstone en viss roll flera årtionden efter Palmchrons död. Gabriel Klinghs omarbetade avskrift från början av 1680-talet visar vida-

re att en eller flera kopior av PPs torde ha cirkulerat, även om Klinghs avskrift hittills är den enda bevarade och kända.

I senare psalmböcker förefaller Palmchrons arbete dock inte att ha beaktats. Ingen av hans psaltarparafrafer är känd från de många psalmböckerna under senare hälften av 1600-talet.⁸

PPs måste bedömas som ett allvarligt försök att i Sverige införa en samling nya psaltarparafrafer, avsedda för sång. Samlingen fick dock av okända orsaker ingen större spridning. Detta försvarar likväl ingalunda det faktum att Palmchrons psalmer så föga har beaktats i den hymnologiska forskningen. De 216 parafrastexterna har dock i viss mån behandlats av litteraturforskarna.⁹ För musikhorskarna innebär de 108 melodierna, som enligt samtida uppgift härrör från Andreas Düben d.ä., ett betydande nytillskott till den svenska musikhistoriens källmaterial från 1600-talet.

Karl-Johan Hansson

⁵ Se ovan s. 9.

⁶ Linköpings stifts- och landsbibliotek: T 220.

⁷ Brev i Växjö stifts- och landsbibliotek. Citerat av Wrangel, a.a. 1892, s. 432.

⁸ Enligt Sylwan, a.a., s. 250, har Palmchron författat texten till nr 250 i 1695 års svenska psalmbok.

⁹ Jfr Sylwan, a.a., s. 42ff.